

บทที่ ๓

แนวคิดพุทธจริยศาสตร์และแนวคิดคุณค่า

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะขออธิบายชี้แจงทำความเข้าใจในเรื่องของแนวคิดทางจริยศาสตร์ ก่อนเป็นอันดับแรก เพราะมีผู้ที่ไม่เข้าใจนำกระบวนการตัดสินใจทางศีลธรรมมาเกี่ยวข้องกับการพิจารณาทางจริยศาสตร์ แล้วนำไปเผยแพร่ทำให้เกิดการสับสนในการตีความในมิติทางปรัชญาแก่ผู้ที่ไม่เข้าใจ จึงทำให้เกิดปัญหาในการอธิบายตามมา เพราะแง่คิดหรือทัศนะของผู้รู้บางท่านไม่ใช่ชุดความรู้ทางปรัชญา แต่มีการพยายามอธิบายให้เกิดความสอดคล้องกับในมิติทางสังคมว่าทัศนะดังกล่าว มีความเข้ากันได้เชิงทฤษฎี ผู้วิจัยจึงขออธิบายในส่วนนี้ก่อนจะกล่าวถึงพุทธจริยศาสตร์และแนวคิดด้านคุณค่าต่อไป

๓.๑ แนวคิดพื้นฐานทางจริยศาสตร์

ในสังคมยุคแห่งการติดต่อสื่อสารแบบไร้พรมแดน หรือโซเซียลมีเดีย มีการอาศัยความสะดวกรวดเร็วในการเผยแพร่ข้อมูลเพื่อจุดประสงค์ต่างๆ เช่น ชักจูง เชิญชวน ใส่ร้าย บิดเบือนข้อเท็จจริง เพื่อสร้างแรงสนับสนุนหรือสร้างความชอบธรรมให้กับตนเองและพวกพ้อง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วาทกรรม^๑ การกระทำดังกล่าวถือได้ว่าไม่เหมาะสมด้วยประการทั้งปวง ในการแสดงออกของพฤติกรรมมนุษย์ แม้ว่าในสังคมนั้นจะมีหลักปฏิบัติที่เป็นบรรทัดฐานในการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมของมนุษย์ ดังกล่าวมาแล้ว จริยศาสตร์ (Ethics) ซึ่งเป็นการศึกษาเรื่องของอุดมคติหรือเป้าหมายสูงสุดของชีวิต (The search for the morally good life) คือ การศึกษาว่า มนุษย์เกิดมาเพื่ออะไร, ชีวิตที่ดีหรือชีวิตที่ประเสริฐที่มนุษย์ควรแสวงหาควรเป็นอย่างไร, มนุษย์ควรใช้ชีวิตอย่างไรจึงคุ้มค่า, อุดมคติอันสูงสุดของมนุษย์ควรเป็นเช่นไร และมนุษย์ควรจะประพฤติปฏิบัติตนอย่างไรจึงจะบรรลุถึงอุดมการณ์นั้นได้^๒ จริยศาสตร์เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาซึ่งได้รับอิทธิพลจากคำ ถามต่างๆ

^๑ วาทกรรม แปลมาจากคำว่า discourse หมายถึง กระบวนการสร้างความหมายโดยภาษาและสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ดำรงอยู่ในสังคม ประกอบกันเป็นความรู้ ความเข้าใจในเรื่องหนึ่งๆ ซึ่งส่งผลต่อการกำหนดว่าอะไรคือ ความรู้ ความจริง ซึ่งมีมิเชล ฟูโก (Michel Foucault) เป็นเจ้าของทฤษฎี, เนชั่นบล็อก, [๕ กรกฎาคม ๒๕๕๑], [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://oknation.nationtv.tv/blog/discourse> [๑๑ สิงหาคม ๒๕๕๙].

^๒ ดวงเด่น นุธรรมรัมย์, พุทธจริยศาสตร์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.baanjomut.com> [๑ ธันวาคม ๒๕๕๘].

ทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและความหมายของชีวิตอันก่อตัวและพัฒนาขึ้นจากวัฒนธรรมทางสังคม การเมือง และศาสนาซึ่งในบริบทกว้างๆ จริยศาสตร์ศึกษาเกี่ยวกับความประพฤติหรือการแสดงออกทางพฤติกรรมของมนุษย์ ฉะนั้น คำถามที่มักถามกันว่ามนุษย์เรานั้น ควรทำอะไร จึงเป็นคำถามที่เป็นพื้นฐานของวัตถุประสงค์ของการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์^๓

จริยศาสตร์ เป็นสาขาของ คุณวิทยา (Axiology) ในวิชาปรัชญา(Philosophy) ซึ่งคุณวิทยายังประกอบด้วยศาสตร์อีก ๒ ศาสตร์ คือ ตรรกศาสตร์ (Logic) และสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) ซึ่งศาสตร์ทั้ง ๓ นี้เองที่เป็นเครื่องมือในการแสวงหาคูณค่าอันเป็นพื้นฐานของมนุษย์ คือ ความดี (Good), ความจริง (Truth) และความงาม (Beauty)^๔

จริยศาสตร์ มีรากศัพท์มาจากคำสันสกฤต แปลตามตัวอักษรว่า “ศาสตร์ที่ว่าด้วยความประพฤติ หรือศาสตร์แห่งความประพฤติ ข้อที่ควรปฏิบัติ ตำราหรือวิชาที่ว่าด้วยความประพฤติ” หลักศีลธรรม, กฎที่ว่าด้วยเรื่องของความประพฤติ (The science of morals, The principles of morality, Rules of conduct and behavior)^๕ เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญา ซึ่งผู้รู้บางท่านเรียกว่า ปรัชญาศีลธรรม หรือ Moral philosophy ส่วนใหญ่คำนี้จะปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนา การที่บุคคลรู้แล้วเว้นสิ่งที่ควรเว้น และสิ่งที่ควรทำนั้นเป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคมอย่างใหญ่หลวง จริยศาสตร์จึงเป็นประโยชน์แก่สังคมอย่างมาก^๖

เมื่อคำว่า จริยศาสตร์ ถูกนำมาใช้ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาวิเคราะห์และทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายและขอบข่ายของจริยศาสตร์ แม้ว่าจริยศาสตร์จะไม่ได้จำกัดอยู่ที่ข้อเท็จจริง แต่ก็อิงอยู่บนพื้นฐานของข้อเท็จจริงหรือข้ออ้างทางจริยธรรมที่ไม่มีข้อเท็จจริงเป็นพื้นฐาน และเพื่อให้สามารถวินิจฉัยว่า สิ่งที่ถูกพิจารณานั้นเป็นเรื่องที่สมควรหรือไม่ ถูกหรือผิดอย่างไร มีการใช้หลักหรือ

^๓ สมหวัง แก้วสุฟอง, **ทฤษฎีจริยศาสตร์**, เอกสารประกอบการสอน, (ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙), หน้า ๔.

^๔ สมัคร บุราราศ, **วิชาปรัชญา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แพรววิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๑๒๐.

^๕ วศิน อินทสระ, **จริยศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๒๙), หน้า ๒.

^๖ พระประมวณ อุตตราสโย (น้อยทรง), **เปรียบเทียบจริยศาสตร์ (ทฤษฎีว่าด้วยความดี)**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒.

เกณฑ์แบบใดในการพิจารณา ทั้งแบบอัตวิสัย (Subjective) ซึ่งเกี่ยวข้องกับคุณค่าและทัศนคติของบุคคลในการวิพากษ์ หรือแบบวัตถุวิสัย (Objective) อันเกี่ยวเนื่องกับข้อเท็จจริงตามกฎธรรมชาติ^๗

๓.๑.๑ ความหมายของจริยศาสตร์

จริยศาสตร์ ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า Ethics (อีธิคส์) ซึ่งหมายถึงศาสตร์ที่ว่าด้วยศีลธรรม, หลักศีลธรรม, กฎที่ว่าด้วยความประพฤติและพฤติกรรม

จริยศาสตร์ หมายถึง วิชาหรือปรัชญาสาขาหนึ่งที่ว่าด้วยหลักแห่งความประพฤติอันเป็นอุปกรณ์หรือเครื่องมือในการตัดสินความดี ความชั่ว ความถูก ความผิด^๘

จริยศาสตร์ หมายถึง วิชาที่ว่าด้วยความเป็นไปได้ของสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงหรือวิชาว่าด้วยกิริยาอาการที่ควรประพฤติ ซึ่งมีนัยยะ ๒ ความหมายดังที่อธิบาย^๙

จริยศาสตร์ (Ethics) คือ สาขาหนึ่งของปรัชญาที่ว่าด้วยการแสวงหาความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ แสวงหาเกณฑ์ในการตัดสิน (Judgment) ความประพฤติของมนุษย์ว่าอย่างไรถูกอย่างไร ไม่ถูก อะไรควรกระทำ อะไรไม่ควรกระทำ และพิจารณาปัญหาเรื่องสถานภาพของคุณค่าทางศีลธรรม^{๑๐}

จริยศาสตร์ (Ethics) เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องความประพฤติหรือการกระทำของมนุษย์ และว่าด้วยปัญหาที่ว่า ความดีคืออะไร ความชั่วคืออะไร อะไรคือความถูกผิด และสิทธิคืออะไร^{๑๑}

จริยศาสตร์ หมายความว่า วิชาที่กล่าวถึงแนวทางอันควรประพฤติ^{๑๒}

ดังกล่าวนี้นี้ จริยศาสตร์จึงเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องหลักๆ ๒ เรื่อง คือ ๑. ว่าด้วยเรื่องเกณฑ์การตัดสิน ผิดถูก ดีชั่ว ควรไม่ควร อันเป็นเครื่องวัดการกระทำของบุคคล ๒. เกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิตโดยรวมของมนุษย์ กล่าวคือ การได้เกิดมาเป็นมนุษย์นี้ ควรดำเนินชีวิตอย่างไรให้เกิด

^๗ J.H. Muirhead Clark. ๑๙๘๐. อ้างใน สงวน หล้าพันธุ์, อัตลักษณ์ของพุทธจริยศาสตร์, **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**, มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, (บทความ), ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ มกราคม – มิถุนายน ๒๕๕๗, หน้า ๑๓๒.

^๘ เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๓๑.

^๙ พระเทวิน เทวินโท, **จริยธรรมศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท รุ่งแสงการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๗๕.

^{๑๐} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์ อังกฤษ – ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, หน้า ๓๔.

^{๑๑} ดร. เค.เอ็็น.ชยติเลเก แต่ง, สุเชาว์ พลอยชุม แปล, **จริยศาสตร์แนวพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์หามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑.

^{๑๒} กิริติ บุญเจือ, **จริยศาสตร์สำหรับผู้เริ่มเรียน**, พิมพ์ครั้งที่ ๗ (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๘), หน้า ๓.

ประโยชน์สูงสุด^{๑๓} จริยศาสตร์เน้นถึงความดีอันสูงส่ง (Suprema good) ของมนุษย์เท่าที่มนุษย์จะมีได้ ให้เลือกทำสิ่งที่มีคุณค่าเหนือกว่ามีสิ่งอันมีคุณค่าด้วยกันหลายๆ อย่าง

๓.๑.๒ ความแตกต่างระหว่างจริยศาสตร์กับศีลธรรม

หลักทางจริยศาสตร์ (Ethic) นั้นไม่ได้มีการชักจูงหรือบังคับให้ต้องเชื่อหรือศรัทธา หากแต่เป็นเรื่องของการชี้แจงอธิบายเหตุผลว่า แบบไหนดี แบบไหนชั่ว อะไรถูก อะไรผิด ควรทำและไม่ควรทำ โดยไม่มีการบังคับข่มขู่ให้บุคคลเชื่อหรือต้องยึดถือเป็นแนวทางหรือวิธีการปฏิบัติ เป็นเรื่องของความสมัครใจ จริยศาสตร์เปรียบเสมือนโครงร่างรูปแบบพฤติกรรมของมนุษย์ ในส่วนของศาสนาเปรียบเสมือนผู้นำเอาแบบโครงร่างนั้นไปปรับปรุง ทำตามรูปแบบและปรับปรุงให้เกิดความสมบูรณ์ ดังนั้นจริยศาสตร์จึงมีขอบข่ายที่กว้างขวางและครอบคลุมพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งหมด ส่วนศีลธรรม (Morality) มีความหมายแคบกว่าเจาะจงแคบลงไป คือ นำเอาหลักการทางจริยศาสตร์ที่สังคมเห็นชอบด้วยไปใช้เป็นแนวทางให้ปฏิบัติตามในลักษณะที่สอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน

อาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้แสดงทรรศนะที่น่าสนใจไว้ว่า วิชาศีลธรรม (Morality) มีผู้รู้จำนวนไม่น้อยที่มักถูกคิดว่าศีลธรรมเป็นวิชาหรือหลักการทางศาสนา ที่เหล่าสาวกจะต้องศึกษาและปฏิบัติตามบทบัญญัติ ที่ศาสนาในศาสนานั้นๆ ได้สั่งสอนไว้ด้วยความศรัทธา "ศีลธรรม" ในความหมายที่แท้จริงคือ ความคิดและความรู้สึกที่เกี่ยวกับคนอื่น สัตว์อื่น และสิ่งอื่น คือ ไม่ใช่ความคิดที่เกี่ยวกับประโยชน์ตน ไม่ว่าจะเป็นประโยชน์ทางโลกหรือทางธรรมก็ตาม หากไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ด้วยความเชื่อว่าสิ่งมีชีวิตอื่นก็รักตัวกลัวตายเหมือนกัน จึงไม่ควรไปเบียดเบียนเขา อย่างนี้เป็นความคิดความรู้สึกทางศีลธรรม^{๑๔} และความเข้าใจผิดอย่างใหญ่หลวงประการหนึ่งของการศึกษาแบบของไทย นับตั้งแต่เริ่มการศึกษาแผนตะวันตกในประเทศไทย คือ การมองข้ามหรือไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องศีลธรรมและเข้าใจผิดว่าศีลธรรมมีได้เฉพาะในศาสนาเท่านั้น^{๑๕}

๓.๑.๓ จุดหมายสูงสุดทางจริยศาสตร์

ด้วยจริยศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วยการประเมินค่าความประพฤติของมนุษย์ว่า ดี ถูก ควร เป็นอย่างไร มีมาตรการอะไรในการที่จะประเมินคุณค่า ทั้ง ๓ ประการ คือ ความจริง ความดี ความ

^{๑๓} สมภาร พรหมทา, **ทัศนะทางจริยศาสตร์ของพระพุทธศาสนา**, บรรยายบทเรียน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.youtoub.com> [๒๔ มิถุนายน ๒๕๕๙].

^{๑๔} นิธิ เอียวศรีวงศ์, **หนังสือพิมพ์ มติชนรายวัน** ฉบับวันที่ ๐๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๘. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.matichon.co.th/news> [๘ กันยายน ๒๕๕๙].

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน.

งาม และการกระทำที่มีคุณค่าทั้ง ๓ ประการนี้ ครบถ้วนจึงถือว่าเป็นการกระทำที่ดีที่สุด เป็นอุดมคติของวิชาจริยศาสตร์

นักจริยศาสตร์ได้พูดถึงอุดมคติของชีวิต (Ideals of life) หรือ (Summum Borun) คือ มนุษย์ทุกคนต่างมีจุดหมายสูงสุดของตัวเอง เช่น ความสุขเป็นสิ่งที่ดีที่สุด เมื่ออุดมคติในเรื่องใดเรื่องหนึ่งของคนส่วนใหญ่มีความสอดคล้องกันอุดมคตินั้นก็จะเป็นคุณค่าส่วนร่วมไป ในทฤษฎีของเพลโต อุดมคติมักบกพร่องเสมอ คือ น้อยนักที่คนเราจะได้สมปรารถนาตามอุดมคติที่ตั้งไว้ เพราะมนุษย์ย่อมมีความรู้ความสามารถที่จำกัด เมื่อกระทำการจริงๆ ก็มักจะได้รับผลสำเร็จไม่ถึงขั้นที่ตนฝันเอาไว้ ซึ่งก็เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องผิดหวัง จึงมักมีคำกล่าวเป็นคติที่ว่า “No man is perfect nothing is complete except god” เมื่อพิจารณาอุดมคติในทฤษฎีของนักปรัชญาตะวันตก ยุคโบราณ เราจะเห็นถึงพัฒนาการที่ส่งผ่านมาจากระบบแนวคิดปัจจุบันที่มีการวิวัฒนาการจนไม่สามารถนำเอาแนวคิดเหล่านั้นมากล่าวสรุป หรือมาเป็นบรรทัดฐานในการตัดสินอุดมคติในปัจจุบันนี้ได้อย่างสมบูรณ์ ส่วนหนึ่งอาจเป็นผลมาจากความต้องการออกจากกรอบแนวคิดทางสังคม ค่านิยม ความเชื่อและจารีตเดิมที่ครอบงำกระบวนการคิดให้เป็นไปในทิศทางที่กำหนด บุคคลบางกลุ่มจึงพัฒนาตัวเองจากการตามระบบแนวคิดเดิม มาเป็นนักคิดกลุ่มใหม่

๓.๒ พุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์มีลักษณะเฉพาะบางประการ ที่แตกต่างออกไปจากระบบจริยศาสตร์อื่นๆ ที่ส่วนมากมักจะอธิบายถึงรายละเอียดที่คลุมเครือ ไม่ชัดเจน เมื่อเจาะลึกลงไปเนื้อหาแล้วมักขัดแย้งกันเองกับทฤษฎีที่ตั้งไว้ดังเช่น จริยศาสตร์ตะวันตกบางสำนัก กล่าวคือ พุทธจริยศาสตร์มีลักษณะของการไม่บีบบังคับเหมือนกฎหมายหรือมีบทลงโทษเหมือนบางศาสนา นอกจากนี้ก็ยังมีแนวทางในการตัดสินที่เป็นเกณฑ์สากลและแน่นอน ถ้าหากว่าเราไปนั่งอยู่ในองค์การสหประชาชาติ แล้วต้องเสนอเกณฑ์ทางจริยศาสตร์แก่ที่ประชุม เกณฑ์นั้น จะต้องยอมรับได้ในทฤษฎีที่มีการนำเสนอ และ มีความเป็นสมบูรณ์นิยม (Absolutly)^{๑๖} กล่าวคือ สามารถใช้ได้ทุกที่ทุกประเทศ ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้แม้ว่าในสังคมนั้นๆ จะยอมรับหรือไม่ก็ตามซึ่งชาวพุทธเรียกว่า กฎแห่งกรรม^{๑๗} เพราะพุทธศาสนามีชุดคำสอนอยู่ชุดหนึ่งที่เชื่อในเรื่องของการเวียนว่ายตายเกิด

^{๑๖} สมภาร พรหมทา, **ทัศนะทางจริยศาสตร์ของพระพุทธศาสนา**, บรรยายบทเรียน, [ออนไลน์] youtoub, [๒๔ มิถุนายน ๒๕๕๙].

^{๑๗} กฎแห่งกรรม คือ กฎธรรมชาติ ข้อหนึ่ง ที่ว่าด้วยการกระทำ และผลแห่งการกระทำ ซึ่งการกระทำ และ ผลแห่งการกระทำนั้น ย่อมสมเหตุสมผลกัน เช่น ทำดี ย่อมได้รับผลดี ทำชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว เป็นต้น กรรมใด ใครก่อตนเองเท่านั้นที่จะได้รับผลของสิ่งที่กระทำ กรรมในปัจจุบันเป็นผลมาจากการกระทำในอดีต และกรรมที่ก่อไว้

๓.๒.๑. ความหมายของพุทธจริยศาสตร์

คำว่า “พุทธจริยศาสตร์” ไม่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยตรง แต่เป็นศัพท์บัญญัติที่เกิดขึ้นมาในภายหลัง สามารถแยกศัพท์ได้ ๓ คำ คือ พุทธะ หมายถึง ผู้ตรัสรู้ ผู้ตื่นแล้ว ผู้เบิกบานแล้ว

คำว่า จริยะ หมายถึง ความประพฤติ, กิริยาที่ควรประพฤติ ศาสตร์ หมายถึง ระบบวิชาความรู้

พุทธจริยศาสตร์ (Buddhist Ethics) คือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยหลักการแห่งความประพฤติและวิธีการปฏิบัติ ของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน^{๑๘}

พุทธจริยศาสตร์ หมายถึง หลักการประพฤติปฏิบัติ ที่จะพยายามตอบปัญหาว่า เราควรทำอะไร มีเป้าหมายของชีวิตอย่างไร และจะต้องปฏิบัติตนอย่างไรเพื่อที่จะให้บรรลุสู่เป้าหมายคือความดีสูงสุด^{๑๙}

วศิน อินทสระ ได้ให้ความหมายว่า พุทธจริยศาสตร์ เมื่อแปลตามรูปศัพท์แล้ว หมายถึง จริยศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา^{๒๐}

ผศ. พูนทรัพย์ เกตุวีรพงศ์ ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า พุทธจริยศาสตร์ หมายถึงวิชาที่ว่าด้วยจริยศาสตร์ในทางพระพุทธศาสนา^{๒๑}

จากความหมายข้างต้นพอสรุปใจความสำคัญได้ว่า พุทธจริยศาสตร์ คือ หลักว่าด้วยแนวทางการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมของบุคคลที่จะแสดงออกมาสู่สังคมให้ถูกต้องเหมาะสมตามธรรมดาที่ควรจะเป็นตามหลักการหรือคำสอนของพระพุทธศาสนา แต่ในงานวิจัยชิ้นนี้ใช้ความหมายของพุทธจริยศาสตร์ตามที่ได้แสดงไว้ในนิยามศัพท์เฉพาะ

ในปัจจุบันเป็นเหตุที่จะส่งผลสืบเนื่องต่อไปยังอนาคต ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๒, หน้า ๓๓๕ – ๓๔๐.

^{๑๘} พระเทวินทร์ เทวินโท, **แก่นพุทธจริยศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕.

^{๑๙} ดร. เค.เอ็น.ชยติเลเก แต่ง, สุเชาว์ นพอม ชุม แปล, **จริยศาสตร์แนวพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๒.

^{๒๐} วศิน อินทสระ, **พุทธจริยศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา ๒๕๒๙), หน้า ๓๔.

^{๒๑} ผศ. พูนทรัพย์ เกตุวีรพงศ์, **“พุทธจริยศาสตร์กับการศึกษา”**, บทความ, สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี ๒๕๕๓, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖๐.

๓.๒.๒ พื้นฐานแนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์

ดร. เค. เอ็น. ชยติลเลเก แสดงทรรศนะไว้อย่างน่าสนใจว่า^{๒๒} ในพุทธปรัชญาก็มีการศึกษาเชิงวิเคราะห์ในเรื่องความคิดและทฤษฎีทางจริยศาสตร์ พร้อมกันนั้นยังมีการแนะนำเชิงปฏิฐานเพื่อเป็นแนวทางชีวิตที่เรียกว่า “เอกายนมรรค” คือ ทางอันประเสริฐก็เพื่อให้ชีวิตบรรลุถึงสิ่งที่เรียกว่า Summum Bonum อันเป็นความดีสุดยอด เป็นความสมบูรณ์ทางศีลธรรม เป็นความรู้แจ้ง วิถีชีวิตดังกล่าวเป็นสิ่งจำเป็นและเป็นไปได้เพราะว่ามนุษย์และโลกเป็นอย่างที่มันควรเป็นดังนั้น เราจึงตัดสินความเป็นจริง หรือธรรมชาติของโลกและของ สถานะมนุษย์ในโลกนี้ได้ด้วยทรรศนะแบบสัจวิสัย (Realistic Account)

วิถีชีวิตดังกล่าวนี้ ในส่วนที่เป็นส่วนบุคคลจะช่วยให้มนุษย์บรรลุถึงความดีสูงสุด ไม่ในชีวิตนี้ก็ชีวิตต่อไป ส่วนที่เป็นสังคมก็เป็นไปเพื่อความอยู่ดีกินดีและความสุขของคนหมู่มาก หรือของมนุษยชาติทั่วไป แม้จะเป็นคุณค่าเชิงสัมพัทธ์ (Relative) แต่พุทธปรัชญาก็ยอมรับว่าเป็นคุณค่าหรือความดีสูงสุด อันเป็นทั้งความสุขเชิงวัตถุวิสัยและความสุขเชิงจิตวิสัย

จริยศาสตร์แนวพุทธมีความเกี่ยวข้องกับปรัชญาสังคม และกล่าวได้ว่าปรัชญาสังคมแนวพุทธนั้นเป็นแนวความคิดที่พัฒนาอย่างสมบูรณ์ ทั้งนี้ เพราะในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนามีกล่าวไว้อย่างพร้อมมูลถึงธรรมชาติของสังคม บ่อเกิดของสังคม รวมถึงสาเหตุของความเปลี่ยนแปลงทางสังคม นอกจากนี้ยังกล่าวถึงหน้าที่ของรัฐ รูปแบบของการจัดระเบียบสังคมในอุดมคติ และวิธีที่จะเสริมสร้างสังคมว่าควรทำอย่างไรด้วย

ในส่วนในเรื่องที่ควรพิจารณาเป็นพิเศษ คือ ปัญหาเรื่องเจตจำนงเสรี (Free Will) ในทางพุทธปรัชญาไม่ได้ถือว่าสิ่งที่มีปรัชญาตะวันตกเรียกว่า (Will) ซึ่งมีลักษณะที่ไม่ได้รับผลกระทบจากสาเหตุสิ่งแวดล้อมอันใดเลย แต่พุทธปรัชญาถือว่า Will หมายถึง การกระทำ อย่างมีความตั้งใจของมนุษย์นั้นย่อมได้รับการปรุงแต่งจากสาเหตุสิ่งแวดล้อมต่างๆ แต่ก็มิได้จะถูกจำกัดหรือกำหนดให้เป็น ไปโดยสิ่งแวดล้อมเหล่านั้นอย่างเด็ดขาด ทั้งนี้ เพราะว่าในมนุษย์นั้นมีธาตุแห่งการริเริ่ม ที่เรียกว่า อารัมภธาตุและมีการกระทำส่วนตัวที่เรียกว่า ปุริสการหรืออัตตการะซึ่งธาตุดังกล่าวนี้มีความสามารถในการที่จะขัดขึ้นต่ออิทธิพลของสิ่งแวดล้อมต่างๆ ได้ ภายในขอบเขตที่อาจเป็นไปได้ ถ้าหากขาดส่วนประกอบดังกล่าวนี้แล้วความรับผิดชอบทางศีลธรรมของมนุษย์ก็ไร้ความหมาย เพราะผู้ที่จะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของมนุษย์ ก็คือ อิทธิพลต่างๆ ที่มาบังคับให้มนุษย์กระทำลงไป^{๒๓} เช่น พระเป็นเจ้า เป็นต้น

^{๒๒} ดร. เค.เอ็น.ชยติลเลเก แต่ง, สุเขาว์ พลอยชุม แปล, จริยศาสตร์แนวพุทธ, หน้า ๑.

^{๒๓} ดร. เค.เอ็น.ชยติลเลเก แต่ง, สุเขาว์ พลอยชุม แปล, จริยศาสตร์แนวพุทธ, หน้า ๕.

ข้อสำคัญ คือ ทฤษฎีความเป็นเหตุผลของกันและกัน (ปฏิจางสมุปบาท) ของพุทธปรัชญานั้นตรงกันข้ามกับนิยัตินิยมทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นนิยัตินิยมเชิงเทวนิยมหรือนิยัตินิยมเชิงธรรมชาตินิยมและนิยัตินิยมสมบูรณ์ (Total Determinism or Tychism) ซึ่งพุทธปรัชญาเรียกว่า อธิจางสมุปปันนะ อันได้แก่ความเชื่อที่ว่าความเกี่ยวข้องกันในทางเป็นเหตุและผลของกันและกันอยู่ในธรรมชาติทุกอย่างไม่มี ดังนั้นทฤษฎีความเป็นเหตุเป็นผลในทางพุทธปรัชญาจึงยอมรับว่าในธรรมชาตินั้นมีธาตุแห่งอนิยัติภาวะในตัวและธรรมชาติของมนุษย์ อันนี้เองที่แสดงตัวออกมาเป็นเจตจำนงเสรีของปัจเจกบุคคล ซึ่งเป็นเจตจำนงที่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของสิ่งแวดล้อมแต่ไม่สิ้นเชิง

๓.๒.๓ ลักษณะพุทธจริยศาสตร์

ลักษณะพุทธจริยศาสตร์ คือ ขอบเขตและเนื้อหาของพระพุทธรจริยธรรมซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นอภิปรายกล่าวถึงความจริงของโลก ของจักรวาล และสรรพสิ่งและมนุษย์ ทั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่าพระพุทธรศาสนาเป็นศาสนาประเภทจิตนิยม (Idealism) มนุษย์มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๒ ส่วนคือ กาย กับจิต และจิตเป็นเรื่องสำคัญกว่ากาย ดังนั้นพุทธจริยธรรมจึงเป็นหลักในการดำเนินชีวิตที่ดีที่ประเสริฐ อันเป็นวิธีการ หรือ เครื่องมือในการสู่จุดหมายอันเป็นประโยชน์สูงสุด อันเป็นอุดมคติของชีวิตและครอบคลุมถึงเกณฑ์ตัดสินการกระทำใดดีหรือไม่ดี ควรหรือไม่ควร ดังนั้นพุทธจริยธรรมจึงมีลักษณะที่แตกต่างจากทฤษฎีของปรัชญาในแต่ละสำนัก คือ พุทธจริยธรรมไม่ได้เกิดจากการโต้แย้งทางความคิด (Argument) เป็นการนิยามความหมาย การคาดคะเน หรือการพิจารณาเทียบเคียง เหมือนปรัชญาสำนักอื่นๆ แต่พุทธจริยธรรมมีธรรมชาติของความเป็นจริงเป็นสิ่งที่ปฏิบัติแล้วสามารถเห็นได้ด้วยตัวของตนเอง (สนธิญาณ) ไม่จำกัดเวลา (อกาลิโก) เป็นผลการตรัสรู้ธรรมของพระพุทธเจ้าเรียกว่า "อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ" ซึ่งแยกได้เป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นสัจธรรมและส่วนที่เป็นศีลธรรม

พื้นฐานของพุทธจริยศาสตร์ คือ เป็นจริยศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับญาณวิทยา คือ ความสมบูรณ์ทางจริยะและความรู้ มีความจำเป็นต่อกันและกันในอรรถกถาสูตรแสดงไว้ในหมู่เทวดาและมนุษย์พร้อมด้วยความรู้ (วิชา) และความประพฤติ (จรณะ) เป็นผู้ประเสริฐสุด (วิชา จรณสมปนโน โส เสฏโฐ เทวมานุเส) ดังนั้น ความสมบูรณ์ทางจริยะกับความรู้จึงเป็นสองด้านของความสมบูรณ์แยกออกจากกันไม่ได้

พุทธจริยศาสตร์เป็นการศึกษาถึงเรื่องอันเกี่ยวกับพฤติกรรม แห่งความประพฤติและหลักแห่งการดำเนินชีวิตของบุคคลแต่ละระดับ ซึ่งจะแยกออกเป็น ๒ ส่วน ด้วยกัน คือ ส่วนของผู้ครองเรือนซึ่งเรียกว่า คฤหัสถ์ ส่วนของผู้ไม่ได้ครองเรือน เราเรียกว่า บรรพชิต หลักแห่งความประพฤติและการดำเนินชีวิตของบุคคลทั้ง ๒ โดยระดับความสูงต่ำ มีอยู่ ๓ ระดับด้วยกัน คือ ระดับต้น ระดับกลาง และระดับสูง เรียงตามลำดับต่อไปนี้

๓.๒.๔ ทฤษฎีของพุทธจริยศาสตร์

ทฤษฎีของพุทธจริยศาสตร์ใช้อธิบายปรากฏการณ์ของพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งเป็นจริยศาสตร์ที่ประกอบด้วยทั้งเหตุและผลอย่างครบถ้วนเช่นเดียวกันกับวิทยาศาสตร์ มีส่วนประกอบสำคัญ ๆ ๓ ส่วน คือ

๑) ธรรมชาติหรือสสาร อันเป็นสิ่งสมบูรณ์คือ มีสภาวะที่แน่นอนแบบนั้น อันเป็นสภาวะอนัตตา (สพเพ ธมมา อนตตา) คือ ความไม่เที่ยงของธรรมชาติหรือสสาร มีการรวมตัวกันและมีการแยกสลายออกจากกันอยู่ตลอดเวลา และไม่มีตัวตนที่แน่นอน รวมถึงค่าของพุทธจริยศาสตร์

๒) หลักการปฏิบัติของมนุษย์ที่ควรต่อธรรมชาติ เพื่อให้สังคมมนุษย์มีความสุขที่จะทำให้มนุษย์หลุดพ้นจากความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตาย สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสาเหตุทำให้มนุษย์เกิดความทุกข์

๓) ศีล กฎ ระเบียบ ข้อบังคับของมนุษย์ อันเป็นข้อควรปฏิบัติ เพื่อไม่ให้มนุษย์กระทำการต่างๆ อันจะสร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและผู้อื่น ซึ่งกล่าวได้ว่าทฤษฎีของพุทธจริยศาสตร์ เป็นทฤษฎีอะไรครอบคลุมถึงสิ่งใดบ้างและว่าอย่างไร^{๒๔}

๓.๒.๕ หลักการของพุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์ (Buddhit Ethics) คือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยหลักการแห่งความประพฤติและวิธีการปฏิบัติ เป็นจริยศาสตร์และจริยธรรมเพื่อสอนให้พุทธศาสนิกชน สามารถดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความประมาท ไม่ว่าจะเป็นอยู่ในสถานะอย่างไรก็ตาม พุทธจริยศาสตร์จัดเป็นศาสตร์และจริยธรรมใน ๕ ลักษณะ คือ

๑. เป็นพุทธจริยธรรม คือ เป็นหลักการประพฤติและวิธีการปฏิบัติตัวของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ซึ่งเป็นส่วนของธรรมชาติ

๒. เป็นพรหมจรรย์ (พรหมจริย) คือ หลักการประพฤติและวิธีการปฏิบัติที่ประเสริฐเพื่อทำที่สุดทุกข์ให้แก่ตัวเองตามวิธีการของอริยสัจ ๔ ประการ หรือตามแบบของพรหมวิหาร ๔ ประการ

๓. เป็นพระวินัย (ศีลธรรม) หรือ กฎระเบียบ วิธีการหรือหลักการประพฤติที่ทำให้คนมีกาย วาจาและใจดีและเป็นวิธีประพฤติน่าเลื่อมใสศรัทธา

๔. เป็นสังฆธรรม คือ สิ่งที่เป็นจริง มีอยู่จริงในกระบวนการของธรรมชาติ หรือกฎแห่งความเป็นจริงของธรรมชาติในแนวกว้าง ซึ่งเป็นสิ่งที่มิอยู่ เป็นอยู่โดยธรรมชาติ

๕. เป็นสามัญลักษณะ คือ อาการที่เสมอกันของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง หรือไตรลักษณ์ คือ อาการที่เหมือนกันของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ๓ ลักษณะ หรือเป็น ปฏิจจสมุปบาท คือ ธรรมชาติที่มี

^{๒๔} พระเวณิทร์ เทววิโท, แก่นพุทธจริยศาสตร์, หน้า ๓๘๖.

ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันเป็นแบบพลวัต หรือเป็นธรรมนิยาม คือ ธรรมชาติที่เหมือนกันอย่างแน่นนอน หรือ ธรรมฐิติ คือ ธรรมชาติที่มีหลัก มีกฎที่เหมือนกันอยู่ ๓ ลักษณะ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

นักวิชาการบางกลุ่มไม่ค่อยเห็นด้วยว่า พุทธปรัชญามีทรรศนะในเรื่องความเป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน ในลักษณะที่มีไชนียัตินิยมพร้อมทั้งทรรศนะในเรื่องเจตจำนงเสรีด้วยเหตุนี้ นักวิชาการชาวตะวันตกจึงมักอธิบายว่าพุทธปรัชญาเป็นคำสอนประเภทโชคชะตานิยม (Fatalism) แบบหนึ่ง เพราะเข้าใจผิดในทรรศนะเรื่องกรรมและความเป็นเหตุเป็นผลของกันและกันในการอธิบายหลักกรรมนั่นเอง แม้แต่นักวิชาการชาวพุทธก็อธิบายคำสอนของพุทธปรัชญาในเรื่องสำคัญดังกล่าวนี้ด้วยความเข้าใจผิดเช่นกัน เช่น นักปราชญ์ชาวพุทธคนหนึ่งกล่าวว่าปัญหาเรื่องเจตจำนงเสรีนั้นหากจะมีใครถามพระพุทธเจ้า พระองค์ก็คงจะตอบว่าปัญหานี้ไม่มี หรือว่าปัญหานี้ถามผิดเสียแล้ว เพราะว่าไม่มี สิ่งที่เราเรียกกันว่า เจตจำนงเสรีที่นอกเหนือไปจากเหตุการณ์ที่เป็นเหตุเป็นผลของกันและกันอันเป็นสิ่งที่เป็นตัวทำให้กระบวนการของโลกเป็นไป^{๒๕} นักปราชญ์อีกท่านหนึ่งอธิบายว่า ปัญหาเรื่องเจตจำนงเสรีนั้นเป็นปัญหาสำคัญในปรัชญาตะวันตก แต่ว่าตามทฤษฎีปฏิบัติของพุทธศาสนาแล้ว ปัญหานี้ไม่มีเลยในพุทธปรัชญา แม้กระทั่งความคิดเรื่องเจตจำนงเสรีก็ไม่อาจจะเสรีไปจากความเป็นเหตุเป็นผลของกันและกันได้^{๒๖}

๓.๒.๖ เกณฑ์การตัดสินทางพุทธจริยศาสตร์

เพื่อให้แน่ใจว่าการพิจารณาตัดสินการกระทำที่ว่า ผิด ถูก สมควร หรือ ไม่สมควร นั้นจะต้องมีเกณฑ์ที่ได้รับการยอมรับว่ามีมาตรฐานทางสังคมและเกิดความเป็นธรรมแก่ผู้ กระทำหรือการกระทำนั้นๆ ที่ได้รับการตัดสินโดยปราศจากอคติในการพิจารณาตัดสินการกระทำใดๆ ก็ตาม ในทรรศนะหลักการทางจริยศาสตร์นั้น กล่าวได้ว่าเป็นเรื่องไม่ยากนักหากเราจะใช้เกณฑ์หรือหลักทางจริยศาสตร์อย่างใดอย่างหนึ่งมาตัดสินชี้ชัดว่าการกระทำใดถูกการกระทำใดผิด ดังนั้น ในการพิจารณาควรคำนึงถึงสิ่งที่ทำลงไปนั้นว่าเกิดประโยชน์มากน้อยเพียงใด มีความคุ้มค่าหรือไม่ หรือมีผลกระทบอย่างไร

เกณฑ์การตัดสินทางพุทธจริยศาสตร์ กล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการ ในการแสวงหาคำตอบที่จะนำไปตัดสินคุณค่าทางจริยศาสตร์ ว่าศาสนาที่สร้างขึ้นมาเพื่อการประกอบกิจกรรมหรือใช้ประโยชน์ในพระพุทธศาสนา มีคุณค่าอย่างไร ในการพิจารณาสิ่งที่ปรากฏขึ้น ในสภาวะสังคม ทั้งนี้ พุทธจริยศาสตร์ ได้เสนอแนวทางหรือมีกฎเกณฑ์อะไรประกอบในการวิเคราะห์พิจารณา ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะอธิบายมาตรฐานในตัดสินคุณค่าของศาสนาหลักพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งเจตนาเพียงอย่างเดียวอาจ

^{๒๕} G.P.Malalasekera, The Status of the Individual in East and West, (ed. Charles A More, ๑๙๖๘), อ้างใน: ดร.วิโรจน์ วิชัย, พุทธปรัชญา, เอกสารประกอบการเรียนการสอน, ๒๕๕๖, หน้า ๗๒.

^{๒๖} Walpola Rahula, What the Buddha Taught, ๑๙๕๙, เรื่องเดียวกัน.

ไม่เพียงพอสำหรับตัดสินการกระทำของมนุษย์ ดังนั้น พุทธจริยศาสตร์จึงมีทั้งเกณฑ์หลักและเกณฑ์รอง เพื่อเป็นตัวช่วยสนับสนุนในการตัดสินอีกดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงเกณฑ์ตัดสินคุณค่าเชิงจริยธรรมในพระพุทธศาสนาไว้ ๒ ระดับคือ เกณฑ์ตัดสินหลักและเกณฑ์ตัดสินรอง สำหรับเกณฑ์หลักใช้ตัดสินกรรม ว่าเป็นกุศล หรือ อกุศล โดยพิจารณาในส่วนของเจตนาและสภาวะธรรมที่ส่งผลต่อสภาวะจิต ส่วนเกณฑ์รองนั้นใช้โน้มน้าวมโนธรรมความรู้สึก ผิด ชอบ ชั่ว ดี ของผู้กระทำการเอง รวมไปถึงการยอมรับจากบัณฑิตชน รวมถึงพิจารณาลักษณะและผลการกระทำ ดังนี้

๑.) เกณฑ์หลัก คือ การตัดสินความเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล โดยพิจารณาจากความเป็นกุศลเจตนาหรือเกิดจากอกุศลเจตนา นอกจากนั้นก็พิจารณาตามสภาวะที่เป็นสภาพเกื้อกูลแก่การดำเนินชีวิตหรือไม่ประการใด และ ส่งเสริมหรือบั่นทอนสุขภาพทั้งทางกายภาพและทางสภาวะของจิต^{๒๗}

๒.) เกณฑ์รอง คือ เกณฑ์ที่ใช้โน้มน้าวมโนธรรมในการตัดสินความรู้สึกผิดชอบชั่วดีตัวเราเอง โดยพิจารณาว่า เราสามารถติเตียนตัวของเราเองจากการกระทำนั้นของตนเองได้หรือไม่ และพิจารณาว่าการกระทำของเรานั้น บัณฑิตชนให้การยอมรับหรือตำหนิ ซึ่งการกระทำของเรานั้นนอกจากนั้นก็พิจารณาถึงลักษณะวิธีการในการลงมือกระทำ การกระทำนั้นส่งผลต่อตนเองและต่อผู้อื่นอย่างไร^{๒๘} ความสอดคล้องของเกณฑ์หลักและเกณฑ์รอง คือการใช้ความเป็นกุศลมูลและอกุศลมูลและสภาวะที่ส่งผลต่อจิตใจ เช่น ความปลอดโปร่ง บริสุทธิ์ สงบ ความกระวนกระวาย ความเร่าร้อน เป็นเกณฑ์หลักในการตัดสิน ส่วนเกณฑ์อื่นๆ ที่กล่าวถึงได้แก่ เรื่องที่เกี่ยวกับผลของการกระทำนั้น แม้ศาสนาพุทธจะไม่ถือว่าเป็นหลักในการตัดสินการกระทำ แต่ก็ต้องนำมาพิจารณาด้วย^{๒๙}

เกณฑ์ที่ใช้ในการตัดสินคุณค่าทางพุทธจริยศาสตร์นั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยทั้งเกณฑ์หลักและเกณฑ์รองในการพิจารณาตัดสิน เกณฑ์หลัก คือ การพิจารณาความเป็นกุศลและอกุศลโดยเจตนารวมไปถึงสภาวะที่การกระทำนั้นส่งผลต่อสภาวะจิตในขณะนั้น ทั้งนี้ในการลงมือกระทำนั้นจิตของมนุษย์เป็นผู้สั่งการ จิตมีความเป็นใหญ่ในการกระทำทั้งหมด ให้ผลมากกว่าทางกายกรรมและทางวจีกรรม ไม่ว่าจะเป็นการกระทำดีและกระทำชั่ว^{๓๐} เมื่อบุคคลคิดและทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง กระบวนการทำงานของจิตและเจตนาตามหลักจิตนิยมและกรรมนิยามย่อมดำเนิน

^{๒๗} พระมหาพรหมชา นิธิบุญพากร, รศ.ดร, **เกณฑ์ตัดสินคุณค่าทางจริยศาสตร์**, บทความ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.gotoKnow.org/posts/๒๙๙๑๐๖> [๑๓ กรกฎาคม ๒๕๕๙].

^{๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๒, หน้า ๓๑๕ – ๓๑๖.

^{๒๙} วิทย์ วิศทเวทย์, **“บทวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์เถรวาท”**, วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ มกราคม – เมษายน ๒๕๓๘, หน้า ๕๔.

^{๓๐} ดุราลละเอียตใน อุปาลิวาหสูตร ม.ม.(บาลี) ๑๓/๕๗/๓๘-๓๙, ขุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๑-๒/๑๕.

ควบคู่กันไปโดยการอาศัยกันและกันแต่แยกกันโดยความเป็นกฎธรรมชาติที่ต่างกันดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า “เรื่องจิตกับเจตจำนงของมนุษย์เป็นกฎธรรมชาติคนละด้าน แม้ว่ากฎทั้งสองจะทำงานสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด อุปมาเหมือนกับต้นที่ขับเรียวยนต์ จิตเป็นเหมือนเรือพร้อมทั้งเครื่องจักรเครื่องยนต์ทั้งหมด เจตจำนงหรือกรรมเป็นเหมือนกับต้นที่จะชักนำเรือไปทำอะไรๆ ที่ไหน และอย่างไร^{๓๑}”

ส่วนเกณฑ์รอง ใช้เป็นเกณฑ์สำหรับตัดสินการกระทำหรือพฤติกรรมที่มีความซับซ้อนไม่ว่าจะโดยมโนธรรมต่อสังคม การยอมรับของบัณฑิต วิธีการในการกระทำ และผลของการกระทำที่มีต่อตนเองและสังคม ซึ่งการกระทำหรือพฤติกรรมที่มีความซับซ้อนกันนี้ จะใช้เจตนาเพียงอย่างเดียวตัดสินนั้นเป็นการไม่เพียงพอและรู้ได้ยากในระดับสังคมดังที่กล่าวไว้แล้วในตอนที่เกี่ยวข้องกับการแสวงหาเกณฑ์ตัดสิน หรือมาตรการทางจริยะของพุทธจริยศาสตร์ ดังนั้น เพื่อให้การตัดสินว่าการกระทำอย่างนี้ ถูก ผิด ควร ไม่ควรอย่างไร จึงต้องอาศัยเกณฑ์รองเป็นมาตรการทางจริยะอีกประการหนึ่งในการตัดสินร่วมด้วย ตามแนวพุทธจริยศาสตร์นั้น ให้ถือเจตนาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินว่า การกระทำใด ดี หรือชั่ว ถูก หรือผิด เพราะการกระทำทั้งหมดของมนุษย์มีเจตนาเป็นตัวคอยบ่งชี้ เพราะฉะนั้นเจตนาจึงเป็นตัวแท้ของกรรม“บุคคลคิดแล้วจึงกระทำ กรรมด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ”^{๓๒}

ความจำเป็นที่จะต้องใช้เกณฑ์ถึง ๒ อย่างเป็นเกณฑ์ในการตัดสินนี้ ในระดับเกณฑ์รองอาจพิจารณาได้จากข้อเท็จจริงในสังคมปัจจุบันประการหนึ่งจะเห็นได้ว่า ลำพังการกระทำบางอย่างทางกาย ทางวาจา เมื่อพิจารณาโดยการกระทำ (วิธีการ) และผลของการกระทำวินิจัยได้ไม่ยาก สิ่งที่แสดงออกมาทางกาย ทางวาจา รู้ได้โดยง่าย โดยวินิจัยว่า ตนเองติเตียนการกระทำตนเองหรือไม่ บัณฑิตยอมรับหรือติเตียนหรือไม่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง หรือสังคมหรือไม่อาศัยเกณฑ์ตัดสินนี้ก็ทราบได้ว่า การกระทำนั้น ดี ชั่ว ถูก ผิด ควรหรือไม่ควรอย่างไร โดยไม่จำเป็นต้องพิจารณาถึงเจตนาในการกระทำแต่ไม่ได้หมายความว่า การกระทำนั้นบุคคลปราศจากเจตนา เพราะเมื่อไม่ประกอบด้วยเจตนา การกระทำย่อมไม่เป็นอันทำและไม่จัดเป็นกรรมตามนัยทางพุทธจริยศาสตร์

เค.เอ็น. ชยติลเลเก ได้ให้ทรรศนะในปัญหานี้ว่าพระพุทธานุญาตว่าการกระทำที่ถูกต้องและผิดนั้น จะต้องเป็นการกระทำที่เป็นไปอย่างเสรีแต่เป็นเสรีภาพที่เกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับกฎของเหตุผล ตามทรรศนะของพระพุทธานุญาต มีเงื่อนไขที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้การกระทำที่ถูกแตกต่างจากการกระทำที่ผิดนั้นคือ แรงจูงใจและความตั้งใจหรือเจตนาที่บุคคลมีต่อการกระทำ^{๓๓}

^{๓๑} พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธศาสนานิวาสเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๐๖.

^{๓๒} อัง.ฉก.ก.(ไทย) ๒๒/๓๓๔/๓๖๕.

^{๓๓} ดร. เค.เอ็น.ชยติลเลเก แต่ง, สุเขาวี พลอยชุม แปล, จริยศาสตร์แนวพุทธ หน้า ๓๕

๓.๒.๗ เจตนาในมิติทางพุทธปรัชญา

ตามพระคัมภีร์ทางพุทธปรัชญาถือว่าเจตนาเป็นสิ่งที่สำคัญในฐานะเป็นเครื่องกำหนดการกระทำนั้นๆ ให้เป็นไปตามที่ปรารถนา ดังจะเห็นได้จากผลของการกระทำต่างๆ ที่บุคคลแสดงออกมา ไม่ว่าผลของมันจะปรากฏออกมาในรูปแบบใดก็ตาม ล้วนแล้วต้องประกอบไปด้วยเจตนาด้วยกันทั้งสิ้น ทั้งนี้ในการที่จะศึกษาในเรื่องของเจตนาให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาถึงนิยาม และความหมายของเจตนาให้เข้าใจก่อน ในที่นี้ผู้วิจัยได้ขออธิบายคำนิยาม ความหมายเพื่อพอเป็นที่เข้าใจ จากตำราทางพระพุทธศาสนาและงานวิชาการต่างๆ ดังนี้

๓.๒.๗.๑ ความหมายของเจตนาตามทัศนะทางพุทธศาสนา

ในพระสูตรมีพุทธวาทะกล่าวว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กมมํ วทามิ”^{๓๔} แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม” เจตนา คือ ความตั้งใจ, ความมุ่งใจ, เจตจำนง, ความจำนง, ความจงใจ, มีเจตนาเป็นประธานในสังขารขั้นและเป็นตัวการในการทำกรรม กฎแห่งกรรมเป็นกฎที่ว่าด้วยการกระทำที่ประกอบไปด้วยเจตนา หากไม่มีเจตนาก็ไม่ถือว่า ทำกรรม ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เจตนานั่นเอง เราเรียกว่า กรรม บุคคลจงใจ แล้ว จึงกระทำด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ”^{๓๕} เพราะฉะนั้น การเดินไปแล้วเหยียบสัตว์หรือแมลงตายโดยไม่ตั้งใจ ตามหลักการทางศาสนาถือว่ามิใช่เพียงแค่การกระทำแต่ไม่จัดว่าเป็นกรรมเจตนาอันเป็นสิ่งสำคัญที่เป็นเครื่องกำหนดทิศทางหรือแนวทางในการทำให้เข้าสู่เป้าหมายสูงสุด^{๓๕} ในทางพระพุทธศาสนานั้น เจตนาเป็นตัวกำหนดผลของกรรมที่ได้ทำไว้ให้ปรากฏออกหรือได้แสดงออกมาในลักษณะต่างๆ โดยมีช่องทางที่แสดงออกมามีได้ ๓ ช่องทาง คือ

๑. มีการกระทำทางกาย เรียกว่า กายกรรม
๒. มีการกระทำทางวาจา เรียกว่า วจีกรรม
๓. มีการกระทำทางใจ เรียกว่า มโนกรรม

ซึ่งจะเห็นได้ว่าการกระทำไม่ว่าจะเป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมก็ตามย่อมแสดงผลออกมาได้ใน ๓ ช่องทางนี้ทั้งสิ้น โดยมีเจตนาเป็นเครื่องชี้นำหรือเป็นแกนกลางในการกระทำนั้นๆ และเจตนาที่ปรากฏนั้นถ้าเป็นไปในทางกุศลกรรม กรรมก็จะแสดงหรือถ่ายทอดออกมาแต่สิ่งที่เป็นกุศลแต่ถ้าเจตนาที่ปรากฏนั้นเป็นไปในทางอกุศลกรรมก็จะแสดงออกมาหรือถ่ายทอดออกมาจะเป็น

^{๓๔} อก.ฉก.ก.(บาลี) ๒๒/๖๓/๓๘๕.

^{๓๕} นายรัชชัย สิงห์คำ, ศึกษาเปรียบเทียบเจตนาในพระพุทธศาสนากับเจตนาในประมวลกฎหมายอาญาของประเทศไทย, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๒.

กุศล ซึ่งทั้งนี้ก็มีช้อยก เว้นในบางกรณี เช่น กรรมดำ กรรมขาว โดยอธิบาย จำแนกเป็นกรรม ๔ ประการ^{๓๖} คือ

๑. กรรมดำมีวิบากดำ ได้แก่ บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุงแต่งกาย วาจา ใจ อันมีความเบียดเบียนบุคคลอื่น ย่อมได้เสวยเวทนาที่มีความเบียดเบียน เป็นทุกข์โดยส่วนเดียว เช่น เป็นผู้ฆ่ามารดา ฆ่าบิดา ฆ่าพระอรหันต์ มีจิตประทุษร้ายต่อพระตถาคต ยังพระโลหิตให้หือขึ้น ทำลายสงฆ์ ให้แตกกัน ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุตเท็จ ดื่มน้ำเมา

๒. กรรมขาวมีวิบากขาว ได้แก่ บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุงแต่งกาย วาจา ใจ อันไม่มีความเบียดเบียนบุคคลอื่น ย่อมได้เสวยเวทนาที่ไม่มีความเบียดเบียน เป็นสุขโดยส่วนเดียว เช่น เป็นผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ จากการลักทรัพย์ จากการประพฤติผิดในกาม จากการพุตเท็จ จากการพูดส่อเสียด จากการพูดคำหยาบ จากการพูดเพ้อเจ้อ ไม่มากไปด้วยความเพ่งเล็งอยากได้ มีจิตไม่พยาบาท มีความเห็นชอบ

๓. กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาว ได้แก่ บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุงแต่งกาย วาจา ใจ อันมีความเบียดเบียนบุคคลอื่นบ้าง ไม่ความเบียดเบียนบุคคลอื่นบ้าง ย่อมได้เสวยเวทนาที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่ความเบียดเบียนบ้าง มีทั้งสุขและทั้งทุกข์ระคนกัน

๔. กรรมไม่ดำไม่ขาวมีวิบากไม่ดำไม่ขาว ได้แก่ เจตนาใดเพื่อละกรรมดำอันมีวิบากดำ เจตนาใดเพื่อละกรรมขาวอันมีวิบากขาว และเจตนาใดเพื่อละกรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม เช่น ผู้ปฏิบัติตามมรรคมืองค์แปด โพชฌงค์เจ็ด

ดังนั้นถ้าจะกล่าวถึงลักษณะของเจตนาในทางพระพุทธศาสนาแล้ว จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีความเข้าใจในเรื่องของกรรมให้ชัดเจนก่อน เพราะกรรมนั้นหมายถึง เจตนา และเป็นเรื่องละเอียดอ่อนจะต้องใช้ปัญญาพิจารณา แม้แต่เจตนาเกิดขึ้นครั้งหนึ่งหรือดวงหนึ่งก็แสดงว่ากรรมนั้นได้ปรากฏขึ้นแล้วเจตนาเกิดขึ้นครั้งหนึ่งเมื่อกรรมเกิดขึ้นแล้วก็มีผลทันที

เจตนาสามารถจำแนกแบ่งออกเป็น ๓ กาล เพื่อใช้เป็นข้อพิจารณาในเรื่องของการกระทำต่างๆและผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำหรือผลที่ได้รับจากการกระทำ ได้แก่

๑. ก่อนทำ มีเจตนา (บุพเพเจตนาหรือบุพเจตนา) ก่อนจะสร้างเสนาสนะหรือถาวรวัตถุนั้น มีจิตเจตนาที่จะทำ หรือมีเจตนาที่เห็นผู้อื่นทำ(เป็นผู้ร่วมอนุโมทนา)

๒. ขณะกระทำมีใจผ่องใส (มูญจนเจตนา) เมื่อลงมือกระทำแล้วก็มีเจตนาไม่คิดเสียดายทรัพย์สินหรือแรงกายที่ได้มีส่วนร่วม

๓. ทำแล้ว มีความชื่นชมปลื้มใจ (อปฺรเจตนา) ยินดีเมื่อกระทำการนั้นสำเร็จแล้ว

^{๓๖} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๘๘/๖๖ - ๘๘.

ทั้งนี้ต้องพิจารณาตามเหตุปัจจัยของเจตสิก^{๓๗} ที่เข้ามาประกอบในเจตนาด้วย เพราะเจตสิกที่เข้ามาประกอบนั้นมีทั้งฝ่ายที่เป็นกุศลและฝ่ายอกุศลและอัพยาภา ดังนั้นการพิจารณาเรื่องการกระทำที่อาศัยเจตนาเป็นเครื่องกำหนดคุณค่าในทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นเรื่องที่มีความละเอียดในการพิจารณา

๓.๒.๗.๒ องค์ประกอบในการพิจารณาตามหลักเจตนา

เจตนาดีตามทฤษฎีทางจริยศาสตร์เชิงพุทธนั้นมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาค่อนข้างละเอียด เนื่องด้วยพุทธจริยศาสตร์นั้นมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับหลักการของศีลธรรมทางศาสนา ทำให้การพิจารณาเจตนาต้องดูรายละเอียดในส่วนประกอบต่างๆ อันเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจ ซึ่งพุทธจริยศาสตร์ให้ความสำคัญกับการกระทำในกาลทั้ง ๓ ดังอธิบายมาแล้วข้างต้น

ข้อควรพิจารณาอีกประการหนึ่งที่มีความสำคัญเกี่ยวเนื่องกับการตัดสินใจเจตนาคือ ความเป็นกุศลเจตนาหรืออกุศลเจตนาเพราะถึงแม้ว่าผลของการกระทำในเชิงสัญญาะนั้นจะปรากฏออกมาเหมือนกันแต่ลักษณะของการให้ผลทางมโนภาพมีความแตกต่างกัน เช่น นายเบาหวิวกับนายพลีไหว ทั้งสองร่วมบริจาคทุนทรัพย์ในการสร้างโรงพยาบาลคนละ ห้าหมื่นบาท ซึ่งทุนทรัพย์ที่นำมาบริจาค่นั้น นายเบาหวิวก่อเก็บออมไว้ตั้งแต่ตอนเป็นเด็ก ส่วนนายพลีไหวนั้นไปฉ้อโกงเขามา แล้วนำมาบริจาค ผลจากการกระทำนั้นทำให้นายเบาหวิวกเกิดความดีใจ ปิติ ยินดี ภูมิใจในการกระทำของตน ส่วนนายพลีไหวเกิดความกระวนกระวายใจ วิตกกังวล เกรงกลัวว่าจะถูกจับได้ว่าไปโกงเขามา เป็นต้น

เมื่อพิจารณาคุณค่าของเสนาสนะตามหลักเจตนา ในจริยศาสตร์ของค่านั่น ทฤษฎีทางจริยศาสตร์ของค่าน์ไม่ได้มุ่งคุณค่าไปที่วัตถุวิสัยหรือผลที่ปรากฏของเจตนา กล่าวคือไม่ได้ดีว่าเสนาสนะที่สร้างขึ้นนั้นมีคุณค่าหรือไม่มีคุณค่า แต่เจตนาดีของค่าน์มุ่งดีคุณค่าไปที่ต้นกำเนิดของเจตนา คือเจตนาดีนั้นมีดีอยู่ในตัวของมันเอง คุณค่าของเสนาสนะนั้นไม่ได้เกิดจากการสร้างแล้วปรากฏออกมาเป็นรูปร่างลักษณะ หรือกระบวนการปลีกย่อยอื่นๆ ในการสร้างเป็นต้นว่า การใช้แรงงานผิดกฎหมาย การใช้ทุนทรัพย์จากการทุจริตในการสร้าง หรือสร้างเพื่อโอ้อวดบารมีของตนก็ตาม

จริยศาสตร์ของค่าน์ไม่ได้นำหลักทางศีลธรรมมาเป็นส่วนในการพิจารณาหรือตัดสินประเมินคุณค่า การสร้างเสนาสนะจึงไม่มีคุณค่าในตัวของตัวเองหรือบุคคลผู้สร้าง ดังนั้นแม้ว่าบุคคล

^{๓๗} เจตสิก หมายถึง ธรรมที่ประกอบกับจิต, สภาวะธรรมที่เกิดดับพร้อมกับจิต มีอารมณ์และวัตถุที่อาศัยเดียวกันกับจิต, อาการและคุณสมบัติต่างๆ ของจิต มี ๕๒ ประการแบ่งออกได้ ๓ กลุ่ม คือ ก. อัญญาสมานาเจตสิก ๑๓ เจตสิกที่มีเสมอแก่จิตพวกอื่น คือ ประกอบเข้าได้กับจิตทุกฝ่ายทั้งกุศลและอกุศล มิใช่เข้าได้แต่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งพวกเดียว ข. อกุศลเจตสิก ๑๔ ค. โสภณเจตสิก ๒๕. ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๗๘.

ผู้สร้างจะเป็นอาชญากรหรือเป็นผู้มั่งคั่งก็ตาม หากมีเจตนาดีก็ถือว่าดี เพราะเจตนาดีคือ หน้าที่และหน้าที่คือสิ่งที่จะต้องปฏิบัติในฐานะพุทธบริษัท

เกณฑ์สำหรับตัดสินคุณค่าของสิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นความจริงเชิงวัตถุวิสัยและภววิสัยนั้น มีหลายทฤษฎีในการการนำมาประกอบการพิจารณาทั้งนี้เพราะกลุ่มนักคิดทั้งหลายได้อ้างถึงความสมเหตุสมผลในการนำเสนอทฤษฎีของตนว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม ซึ่งถือว่าการยากที่เราจะนำเพียงเกณฑ์ใดเกณฑ์หนึ่งใช้ในการตัดสินชี้ชัดลงไปว่า สิ่งที่เราศึกษานั้นเป็นสิ่งที่มีความ

นอกเหนือจากทฤษฎีต่างๆ ในการพิจารณาแล้วสิ่งที่จะลืมไม่ได้เลยว่าเป็นตัวแปรสำคัญในการตัดสินคุณค่าต่างๆ คือ รสนิยมของผู้ตัดสิน สภาวะทางอารมณ์ของผู้ตัดสิน และสภาวะแวดล้อมในการตัดสิน ดังนั้นการตัดสินคุณค่าที่ปรากฏออกมานั้นต้องดูเหตุปัจจัยหลายๆอย่างประกอบกันด้วย

เพราะฉะนั้นการตัดสินคุณค่าเป็นการใช้หลักทางจริยศาสตร์ (Ethic) จึงไม่ได้นำหลักการพิจารณาทางศีลธรรม (Moral) เข้ามาเป็นองค์ประกอบในการตัดสิน เสนาสนะที่สร้างขึ้นนั้นจะมีคุณค่ามากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับว่า มันสามารถตอบสนองต่อประโยชน์และความสุขของบุคคลได้มากกว่าหรือได้น้อยกว่าความทุกข์ยาก ความลำบากของบุคคลด้วย

ดังนั้น การสร้างเสนาสนะตามทัศนะทางพุทธปรัชญา ควรยึดหลักประโยชน์ ๓ (ดังจะกล่าวอธิบายต่อไป) เป็นเกณฑ์การตัดสิน เพราะในการสร้างเสนาสนะจะต้องพิจารณาการตัดสินให้รอบด้าน คือทั้งประโยชน์ของตน ประโยชน์อันจะเกิดแก่บุคคลอื่น และประโยชน์ที่ได้รับร่วมกันอันเป็นประโยชน์ทั้งสองฝ่ายและแม้ว่าจะพิจารณาจากประโยชน์อันเกิดแก่มหาชนแล้วก็ต้องไม่ลืมกฎของการอยู่ร่วมกัน (Law) ในประเทศนั้นๆ หรือบทบัญญัติทางสังคมที่ทำการสร้างเสนาสนะในพื้นที่นั้นด้วย

นอกเหนือจากหลักเจตนาแล้วพระพุทธเจ้ายังทรงบัญญัติเรื่องการพิจารณาตามหลักมหาปเทศ ๔ เพื่อใช้ประกอบการตัดสินเรื่องต่างๆ^{๓๘} เหตุเพราะว่าสักขาบทบางอย่าง พระพุทธเจ้าไม่ได้อนุญาตและบางอย่างไม่ได้ทรงห้ามไว้ ทำให้ยากแก่การพิจารณาตัดสินเพียงลำพัง

๑) ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดที่เราไม่ได้ห้ามไว้ว่า สิ่งนี้ไม่ควร หากสิ่งนั้นเข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้น ไม่ควรแก่เธอทั้งหลาย

๒) ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดที่เราไม่ได้ห้ามไว้ว่า สิ่งนี้ไม่ควรหากสิ่งนั้นเข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควรแก่เธอทั้งหลาย.

๓) ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดที่เราไม่ได้อนุญาตไว้ว่า สิ่งนี้ควรหากสิ่งนั้นเข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควรแก่เธอทั้งหลาย.

^{๓๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๙๒ /๑๐๔.

๔) ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดที่เราไม่ได้อนุญาตไว้ว่า สิ่งนี้ควรหากสิ่งนั้นเข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับ สิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควรแก่เธอทั้งหลาย

๓.๒.๗.๓ สรุปเจตนาในทางพุทธศาสนา

เจตนา คือ ความตั้งใจ, ความมุ่งใจ, หมายถึง, เจตจำนง, ความจำนง, ความจงใจ, เป็นเจตสิกที่เกิดกับจิตทุกดวง เป็นตัวนำในการคิดปรุงแต่ง หรือเป็นประธานในสังขารชั้น ๕ และเป็นตัวการในการทำกรรม^{๓๙} หรือกล่าวได้ว่าเป็นตัวกรรมดังพุทธวจนะว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กัมมัม วทามิ” แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม”^{๔๐} เจตนาหมายถึง การกระทำที่แสดงออกมาภายนอกปรากฏออกมาเป็นกรรม ทางกาย วาจา ใจ การกระทำ การพูด หรือการคิด ที่แสดงออกมานั้นจะโดยความจงใจ ความคิดต่างๆ เล็กๆ น้อยๆ ที่เกิดขึ้นชั่วครั้งชั่วคราวภายในจิตใจก็ดี ประการหนึ่งการคิดถึงสิ่งหนึ่งสิ่งใด ความรู้สึกและท่าทีของจิตต่อสิ่งต่างๆ ที่ได้ประสบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และที่ระลึกหรือนึก ขึ้นมาในใจก็ดี ล้วนแต่มีเจตนาประกอบอยู่ทั้งสิ้น ดังปรากฏว่า “เจตนา จึงเป็นเจตจำนง ความจงใจ การเลือกอารมณ์ของใจเป็นหัวหน้า เป็นผู้จัดการ หรือ ตัวเจ้าก็เจ้าการของจิต ที่จะเอาอะไร ไม่เอาอะไรกับเรื่องใดอย่างไร เป็นตัวการจัดแจง แต่งวิธีทางของจิต และในที่สุดก็เป็นตัวการปรุงแต่งจิตนั้นให้เป็นไปต่างๆ เมื่อเจตนาเกิดขึ้นครั้งหนึ่ง ก็คือ กรรมเกิดขึ้นครั้งหนึ่ง....”^{๔๑}

ในการจะตัดสินว่าการกระทำใดสมควรกระทำหรือไม่สมควรที่จะกระทำนั้น เราอาจพิจารณาได้เป็น ๓ ลักษณะด้วยกันคือ

๑. พิจารณาว่าการกระทำนั้นส่งผลเป็นทุกข์ หรือว่าสุขแก่ตนเอง
๒. พิจารณาว่าการกระทำนั้นส่งผลเป็นทุกข์ หรือสุขแก่คนอื่น
๓. พิจารณาว่าการกระทำนั้นส่งผลเป็นสุข หรือทุกข์ทั้งแก่ตนและผู้อื่น

การพิจารณาว่า การกระทำอันหนึ่งส่งผลเป็นสุขหรือทุกข์นี้บางครั้งเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อนละเอียดอ่อนซึ่งเราไม่สามารถตัดสินอย่างหยาบๆ ได้ว่านี่คือการกระทำที่ก่อทุกข์นั้นคือการ

^{๓๙} นายธวัชชัย สิงห์คำ, ศึกษาเปรียบเทียบเจตนาในพระพุทธศาสนากับเจตนาในประมวลกฎหมายอาญาของประเทศไทย, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๑๔๖.

^{๔๐} อัง.ฉก.ก.(ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

^{๔๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๗๖.

กระทำที่ก่อสุข จะอย่างไรก็ตามพุทธศาสนาก็เชื่อว่าเมื่อใช้ปัญญาไตร่ตรองอย่างรอบคอบถึงที่สุดแล้ว เราจะสามารถวินิจฉัยได้ทุกกรณี เพียงแต่ว่าอาจจะยากหรือง่ายต่างกันเท่านั้นเอง^{๔๒}

เจตนาอันได้แก่ เจตจำนง ความตั้งใจ การเลือกคัดตัดสินใจ มุ่งหมายที่จะ กระทำหรือพลั้งนำ ที่เป็นตัวการกระทำนั้น^{๔๓} อาจกล่าวได้ว่าเจตนาหรือเจตจำนงนี้ เป็นตัวนำหรือเครื่องบังคับและกำหนด ทิศทางในการกระทำทั้งหมดของมนุษย์ ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างสรรค์ทุกสิ่งอย่าง จึงเป็นตัวแท้ ของกรรม(การกระทำ) ส่วนในเรื่องกรรมสามารถกล่าวได้ว่าเป็นคำสอนสำคัญยิ่งเรื่องหนึ่งในพุทธ ศาสนาดัง พุทธวจนะที่ว่า “กมฺมุนา วตตติ โลโก” โลกเป็นไปตามกรรม ซึ่งหมายความว่า *กรรม นิยาม* เป็นกฎที่ ครอบคลุมโลกนี้ซึ่งหากมองให้ลึกลงไปตัวแท้ของกรรมก็คือ เจตนา หรือ เจตจำนง นั้นเอง ไม่ว่าบุคคลจะไปเกี่ยวข้องกับนิยามอื่นใด หรือไม่จะต้องมีกรรมนิยามเป็นกฎยืนยันเสมอ ทั้งนี้ ผู้วิจัยไม่ขอลงลึกในรายละเอียดในส่วนของกรรมนิยาม เนื่องจากจะทำให้ประเด็นในการวิจัยบิดเบือน ไปจากวัตถุประสงค์และเรื่องของกรรมนิยาม ถือว่าเป็นเรื่องละเอียดอ่อนลึกซึ้งมีเนื้อหาลุ่มลึกยากใน การอธิบายให้เข้าใจได้โดยง่าย นอกจากนั้น มนุษย์ก็ใช้เจตจำนงหรือเจตนาเป็นตัวกำหนดที่จะการ ปฏิบัติต่อกันระหว่างมนุษย์เองด้วยรวมถึงสิ่งอื่นๆ กล่าวคือ เจตนาเป็นเนื้อหาสาระทำให้มนุษย์เป็น อิสระมีบทบาทเป็นของตนเอง

๓.๒.๘ เป้าหมายของพุทธจริยศาสตร์

เป้าหมายหรือความดีสูงสุดทางจริยธรรมคือ เป้าที่ต้องการ เป้าที่ต้องประสงค์ เป้าที่ต้องการ การประสบ เป้าที่ต้องการได้สัมผัส สำหรับชีวิตเป็นเป้าหมายร่วมของชีวิต เช่น นาย ก สิ่งที่ต้องการ หรือเป้าหมายของชีวิต คือ ความสุข ความสะดวกสบาย และความปลอดภัยในชีวิต และเป้าหมายที่ดี ที่สุดของชีวิต คือ มีทั้งความสุขกายสุขใจทั้งปัญญาความรู้ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ต้องการทั้งหมด นาย ก มีสิ่งที่ต้องการมากที่สุดให้แก่ชีวิต คือ การหลุดพ้นจากความสิ้นหวัง ความผิดหวัง ความทุกข์ จะได้ ดำเนินชีวิตอย่างอิสระ ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของใครๆ หรือสิ่งใด ๆ ในโลก ดังนั้นพุทธจริยศาสตร์ถือว่า เป้าหมายหรือความดีสูงสุดทางจริยธรรมนั้น คือ ความสุขที่เป็นเอกภาพ โดยไม่มีความทุกข์เจือปน มี อาการของความทุกข์เพียงอย่างเดียวโดยไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งอื่น เป็นความสุขที่เกิดขึ้นจากการไม่มีกิเลส แต่มีปัญหา รู้แจ้งเห็นจริง ตามความเป็นจริง ที่มีอยู่อย่างปรมาตมสัจจ มีความสุขที่เกิดขึ้นจากความเป็น อิสระภาพของชีวิตและความเป็นอิสระภาพจากความทุกข์ เป็นสภาวะสูงสุดของธรรมชาติ และเป็นความ

^{๔๒} สมภาร พรหมทา, *พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์ โสภณีย์ ทำแท้ง และการอุณยฆาต*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๓๐ – ๓๙.

^{๔๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, พิมพ์ครั้งที่ ๗, หน้า ๑๕๗ – ๑๕๘.

ดีสูงสุด เป็นบรมสุข เป็นความสมบูรณ์ทางศีลธรรมของพุทธจริยศาสตร์ที่สามารถนำไปประพจน์ปฏิบัติได้ทุกคนและทุกขณะเวลา และสามารถที่จะบรรลุได้ในชีวิตนี้และในโลกนี้ เป้าหมายของพุทธจริยศาสตร์ แบ่งตามความสูงต่ำได้ ๔ ระดับด้วยกัน

๑. เป้าหมายระดับพื้นฐาน คือ เป้าหมายที่พระพุทธเจ้าต้องการให้พุทธศาสนิกชน มีทาน มีศีลเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตทำให้ชีวิตเป็นปกติสุข ไม่เบียดเบียนกัน และเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน ให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ซึ่งจะเป็นพื้นฐานที่ดีต่อไปยังจุดหมายระดับกลาง

๒. เป้าหมายระดับกลาง คือ ระดับที่พระพุทธเจ้าต้องการให้พุทธศาสนิกชน มีจิตใจที่เป็นสมาธิ คือ ให้มีจิตใจที่สงบสุขเยือกเย็น แล้วมีจิตใจที่มั่นคงแน่วแน่ และมีจิตใจที่เด็ดเดี่ยวและเข้มแข็งในการดำเนินชีวิต ให้ถึงเป้าหมายระดับสูงของพุทธจริยศาสตร์

๓. เป้าหมายระดับสูง คือ ระดับที่พระพุทธเจ้าต้องการให้พุทธศาสนิกชน ต้องการให้มีปัญญาความรู้คู่คุณธรรม แล้วใช้ปัญญาความรู้เป็นเครื่องมือหลัก ในการดำเนินชีวิต เพื่อนำชีวิตไปสู่เป้าหมายที่สูงที่สุดของพุทธจริยศาสตร์คือ พระนิพพาน

๔. เป้าหมายระดับสูงสุด คือ เป้าหมายเป็นระดับร่วมกันของการให้มีศีล สมาธิ ปัญญา และนิพพาน เป็นระดับที่พระพุทธเจ้าต้องการให้พุทธศาสนิกชน ให้เป็นอยู่ด้วยความสุข ความสงบของจิตใจ มีปัญญาความรู้คู่คุณธรรมและมีความเป็นอิสระปราศจากกิเลสความชั่วร้ายทั้งหลายทั้งปวง อันเรียกว่า ตันพรหมจรรย์

เป้าหมายทั้งหมดที่กล่าวมานี้ เป็นเครื่องจำแนกบุคคลออกจากกัน ตามคุณภาพของสติปัญญาและความปรารถนาของแต่ละคน เพราะมนุษย์เราแต่ละคนมีเป้าหมายที่แตกต่างกัน เราไม่สามารถบังคับให้มนุษย์ทุกคนว่าต้องไปสู่เป้าหมายสูงสุดให้ได้ แม้พระพุทธเจ้าเองก็ทรงตรัสไว้เป็นเครื่องเตือนสติของชนทั้งหลายว่า “พระองค์ไม่สามารถพาใครไปได้ ทรงเป็นเพียงผู้ชี้ทางเท่านั้น”^{๔๔}

กล่าวโดยสรุป ระบบพุทธจริยศาสตร์มีพื้นฐานมาจากหลักสัจธรรมและศีลธรรม สัจธรรม คือ ส่วนที่เป็นความจริงโดยธรรมชาติที่ปรากฏในหลักแห่งไตรลักษณ์และปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น ซึ่งแสดงถึงความเป็นธรรมฐิติ ธรรมธาตุ และธรรมนิยามแห่งสรรพสิ่ง โดยความเป็นอยู่เองตามธรรมชาติ ส่วนศีลธรรมนั้นมีรากฐานอยู่บนสัจธรรมเป็นแนวทางการปฏิบัติ เพื่อประโยชน์สูงสุดในทางพระพุทธศาสนา คือ การเข้าถึงพระนิพพาน โดยมีเกณฑ์หลักในการตัดสินการกระทำ คือ ความเป็นกุศลและอกุศล และเกณฑ์รอง คือ มโนธรรมความรู้สึกผิดชอบชั่วดีต่อสังคม

เกณฑ์ตัดสินคุณค่าทางจริยศาสตร์ที่จะตัดสินได้ว่าสิ่งนี้ถูก สิ่งนี้ผิด สิ่งนี้ควร สิ่งนี้ไม่ควรนั้น ต้องอาศัยตัวชี้วัดที่เป็นมาตรฐานประกอบในการพิจารณา บ่อยครั้งที่บุคคลมีความเข้าใจที่ไม่ถ่องแท้ นำหลักการทางจริยศาสตร์เชิงพุทธไปอ้างอิงหรือเป็นเกณฑ์ในการศึกษาเปรียบเทียบ ตัดสินการ

^{๔๔} ม.อ.(ไทย) ๑๔/๘๕/๑๐๑.

แสดงออกทางจริยศาสตร์แล้วไม่สามารถแก้ไขหรือคลี่คลายปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ชั่วร้ายยังทำให้เกิดการเข้าใจหลักการของพุทธจริยศาสตร์อย่างไม่ถูกต้อง ดังนั้น ปัญหาจึงอยู่ที่ว่ามาตรการที่ใช้วัดและตัดสินคุณค่าทางจริยะเหล่านี้ในพุทธจริยศาสตร์คืออะไรและมีอะไรบ้าง

๓.๓ ทฤษฎีว่าด้วยคุณค่า

เสนาสนะทั้งปวงที่สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานไว้ในบวรพระพุทธศาสนานั้น เป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการทั้งในส่วนของผู้สร้างและผู้อยากให้สร้าง รวมถึงผู้อยากใช้ประโยชน์เพื่อจุดประสงค์ใดๆ ก็ตาม อันที่พึงปรารถนาให้เกิดขึ้น ซึ่งอาจมีความแตกต่างกันในส่วนของคุณลักษณะ และจุดมุ่งหมายในการสร้าง เนื่องจากจุดมุ่งหมายดังกล่าวมีการกำหนดไว้แล้วจากบุคคล ชุมชน สังคม ในการเลือกสรรเสนาสนะนั้นๆ ให้เหมาะสมกับความต้องการในส่วนของการใช้สอย อันทำให้เกิดคุณค่าของเสนาสนะใน ๒ ประการ คือ คุณค่าทางกายภาพและคุณค่าทางจิตภาพ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อตอบสนองความต้องการตามที่คณะของผู้สร้าง ผู้อยากให้สร้างรวมถึงผู้ใช้ประโยชน์ที่จะเลือกเสนาสนะในแง่คุณค่า ทักษะเกี่ยวกับความสำคัญของคุณค่าทั้งเชิงสัจนิยมและสุนทรียศาสตร์^{๔๕} ทั้งนี้ ตามทัศนะทางปรัชญาตะวันตกมองว่า คุณค่ามีส่วนประกอบและพื้นฐานเดียวกับ “การประเมินค่า” หรือ “valuation” เมื่อนำมาใช้ อาจทำให้เกิดความรู้สึกสับสน แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีการใช้กันอย่างแพร่หลาย ในวัฒนธรรมร่วมสมัย ไม่เพียงแต่ในทางเศรษฐกิจและทางปรัชญาเท่านั้น แต่ยังใช้เป็นการเฉพาะกับ วิทยาศาสตร์ทางสังคมอื่นๆ และในมานุษยวิทยาด้วย^{๔๖}

๓.๓.๑ ความหมายของคุณค่า

คำว่า คุณค่า คือ สิ่งที่มีประโยชน์หรือสิ่งที่มีมูลค่า ราคาแพง^{๔๗}

คุณค่า หมายถึง คุณสมบัติที่เป็นประโยชน์ของสิ่งนั้นๆ^{๔๘}

^{๔๕} ประภาศรี สีหอำไพ, **พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑.

^{๔๖} Paul Edwards (Editor-in-Chief), *The Encyclopedia of Philosophy*, vols. ๘, (London Collier-Macmillan Limited, ๑๙๖๗), page ๑๘-๒๕. อ้างใน ญาณภัทร ยอดแก้ว, **ทัศนคติที่มีต่อการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย**, งานวิจัย, ๒๕๕๒. [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.gotoknow.org/posts> [๓ กันยายน ๒๕๕๙].

^{๔๗} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมไทย ฉบับ พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕๓.

^{๔๘} สำนักพิมพ์มติชน, **พจนานุกรม ฉบับมติชน**, (กรุงเทพมหานคร : พรินติ้ง เซ็นเตอร์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๘๗.

คุณค่า หมายถึง คุณสมบัติที่ได้จากการประเมินสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น ความงามเป็นคุณค่าทางศิลปะ ความดีเป็นคุณค่าทางศีลธรรม^{๔๙}

คุณค่า คือ ระดับของการประเมินค่าของข้อเท็จจริงในแง่ต่างๆ^{๕๐}

คำว่า “คุณค่า” ตามทัศนะทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นผลที่ได้รับจากการพฤติกรรมที่ดีหรือที่เรียกว่า อรรถะ หรือ อานิสงส์ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ) ได้อธิบายความหมายของคำว่า คุณค่าว่าหมายถึง ราคาที่ได้ หมายถึง ประโยชน์ หมายถึง อานิสงส์ หมายถึง ผลที่เราจะได้รับ อย่างนั้นเรียกว่า คุณค่า ดังนั้น ประโยชน์หรืออานิสงส์หรือผลที่จะได้รับนั้นเองเรียกว่า คุณค่า^{๕๑}

นิโคล ไฮ์ทมานน์ (Nicolai Hartmann ค.ศ. ๑๘๘๒ - ๑๙๕๐) ได้นิยามว่า คุณค่าเป็นเนื้อแท้ซึ่งมีความแตกต่างจากวัตถุและคุณภาพของมันสิ่งทั้งหลายย่อมมีคุณค่า แต่คุณค่าก็มีได้มีอยู่อย่างเปิด เผยหากแต่จะแฝงอยู่ เราจะรู้ได้โดยตรงด้วยความสำนึกในคุณค่า^{๕๒}

มันสเตอร์เบอร์ก ฮูโก (Munsterberg Hugo ค.ศ. ๑๘๖๓-๑๙๖๑) ได้นิยามว่าคุณค่าทางจิตวิทยาที่ดีคุณค่าทางสุนทรียก็เกิดจากเจตจำนงบริสุทธ์ (Super- ego) ไม่ขึ้นกับเจตจำนงบุคคลหรือความชอบของจิต^{๕๓}

ราล์บ บาร์ตัน เพอร์รี่ (R.B.Perry ค.ศ. ๑๘๗๖-๑๙๕๙) ได้อธิบายว่า คุณค่าคือวัตถุที่ก่อให้เกิดความสนใจวัตถุนั้นจะมีอยู่จริงหรืออยู่ในจินตนาการก็ตามย่อมมีคุณค่าถ้าหากมีผู้สนใจกับมัน^{๕๔}

ริคเคอร์ต เฮนริช (Rickert Heinrich ค.ศ. ๑๘๖๓-๑๙๖๓) อธิบายว่า คุณค่าหรือสิ่งที่ควรจะเป็นมีอยู่ก่อนสิ่งที่กำลังเป็นอยู่ และคุณค่านั้นไม่มีอยู่จริงแม้กระทั่งในมโนภาพ เป็นสิ่งรู้ไม่ได้ เป็นสิ่งที่คิดถึงไม่ได้^{๕๕}

^{๔๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ - ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๓.

^{๕๐} กิรติ บุญเจือ, มนุษย์รู้อย่างไร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๕), หน้า ๑๓๑.

^{๕๑} อ้างใน ญาณภัทร ยอดแก้ว, ทศนคติที่มีต่อการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย, งานวิจัย, [ออนไลน์], [๓ กันยายน ๒๕๕๙].

^{๕๒} William T Mcleod, The New Collin dictionary & thesaurus, (London: Harper Collin, ๒๐๐๒), อ้างใน พวง มินอก, สุนทรียศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๖), หน้า ๒๑๒.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน.

^{๕๔} อ้างแล้ว.

^{๕๕} อ้างแล้ว.

ดี.ดับบิว.พราลล์ (D.W.Prall ค.ศ.๑๙๖๗) อธิบายว่า คุณค่า เป็นคำที่ใช้หมายถึงสิ่งที่มีอยู่ปลายสุดด้านนอกของความสัมพันธ์ซึ่งเรียกกันว่า ความชอบ ส่วนปลายสุดด้านในของสัมพันธ์นี้คือจิตใจของมนุษย์ ซึ่งเป็นผู้ชอบ^{๕๖}

จอห์น ดิวอี้ (John Dewey ค.ศ. ๑๘๕๙ – ๑๙๕๙) อธิบายว่า คุณค่าเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความสุขและก็ได้มีความชอบไปทั้งหมดทุกเรื่องโดยเฉพาะความชอบที่พิจารณาแล้ว คือ ในภาพที่มีการทดสอบถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุที่ถูกชอบนั้น^{๕๗}

ใน The New Collin Dictionary & Thesaurus ว่า คุณค่า หมายถึง สิ่งปรารถนาหรือความรู้สึก พอใจที่เกิดขึ้นภายในใจของคนทั้งหลายที่มีอยู่ในธรรมชาติโดยอาศัยประสาทสัมผัสกับสิ่งนั้นว่า มี คุณค่านั้นเอง^{๕๘}

ทั้งนี้ในงานวิจัยชิ้นนี้ ใช้ความหมายของคุณค่าตามนิยามศัพท์เฉพาะ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเนื้อหาของงานวิจัย จึงไม่ขอนำมาสรุปไว้ ณ ที่นี้

๓.๔ การจำแนกประเภทของคุณค่า

จากความหมายของคุณค่าในเบื้องต้น คุณค่า นั้นเป็นคำที่สามารถตีความหมายได้หลายประการ ได้แก่ คุณค่าทางอัตวิสัยและคุณค่าทางวัตถุวิสัย เป็นต้น การตัดสินคุณค่าคือ การเปรียบเทียบเพื่อเลือกอย่างใดอย่างหนึ่งจากสองอย่าง หรือมากกว่า เช่น นักคิดกลุ่มอัตนัยนิยม (subjectivism) กล่าวว่าตัดสินว่าอะไรจริงหรือเท็จ มีคุณค่าหรือไม่มีคุณค่าเป็นเรื่องของแต่ละบุคคลขึ้นอยู่กับจิตของผู้คนว่าจะมองความจริงหรือคุณค่าอย่างไร จึงไม่มีเกณฑ์หรือมาตรการที่แน่นอนในการกำหนดคุณค่าของสิ่งต่างๆ แนวคิดของพวกโซฟิสต์ (sophist) เห็นว่ามนุษย์เป็นเครื่องวัดสรรพสิ่งและแนวคิดของพวกประสบการณ์นิยม (empiricism) เห็นว่าการตัดสินคุณค่าเป็นเรื่องของประสบการณ์หรือรสนิยม เป็นผลจากการสะสมประสบการณ์ของแต่ละคน นักคิดกลุ่มปรนัยนิยม (objectivism) มองว่าการตัดสินคุณค่าต้องมีกฎเกณฑ์ที่เป็นแบบแผนอันแน่นอนตายตัว มนุษย์รู้ว่าอะไรจริงหรือเท็จ มีคุณค่าหรือไม่มีคุณค่า การตัดสินว่าอะไรจริงหรือเท็จ มีคุณค่าหรือไม่มีคุณค่าเป็นสิ่งที่กำหนดเป็นมาตรการสากลได้ เพราะความจริงเป็นสิ่งสากล ผู้ที่มีแนวคิดเช่นนี้ ได้แก่ อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) ที่เห็นว่าคุณค่าเกิดจากความสำนึกในหน้าที่ อันเป็นคุณสมบัติที่ปรากฏในธรรมชาติของมนุษย์ทุกคน ส่วน จอห์น สจ๊วต มิลล์ (J.S.Mill) เห็นว่าหลักเกณฑ์ที่จะตัดสินคุณค่าคือ ผลประโยชน์ของคนส่วนมาก ส่วนเพลโต (Plato) เห็นว่าคุณค่าหรือกฎเกณฑ์ดัง

^{๕๖} อ้างแล้ว.

^{๕๗} อ้างใน พวง มีนอก, **สุนทรียศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๒๑๒.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน.

กล่าวคือ แบบซึ่งอยู่ในโลกแห่งโนคติ เป็นต้น นักปรัชญากลุ่มสัมพัทธนิยม (relativism) ได้วิเคราะห์ข้อโต้แย้งของปรัชญาทั้งสองฝ่าย แล้วสังเคราะห์ความสัมพันธ์จนได้ข้อสรุปในประเด็นสัมพัทธ์ที่สำคัญ ๓ ประการ ในการตัดสินประเด็นเรื่อง คุณค่า คือ

๑. รสนิยมอันเป็นฐานความรู้ความสามารถของผู้ตัดสิน

๒. วัตถุหรืออารมณ์ของการตัดสิน

๓. สถานการณ์ซึ่งเป็นโอกาสให้มีการตัดสินเกิดขึ้น

ส่วนฝ่ายปรนัยนิยมกล่าวว่า ทุกอย่างมีค่าในตัวของมันเอง หรือมนุษย์เป็นคนกำหนดขึ้น “คุณ” คือ มีประโยชน์ ส่วน “ค่า” คือ ระดับการเปรียบเทียบการให้ค่าสำคัญ ทั้งสองคำขึ้นอยู่กับบุคคล และขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อม รพินทรนาถ ฐากูร ได้แสดงทัศนะเรื่องคุณค่าว่า คุณค่าทั้งหลายมีความจริงทางสภาวะวิสัยของมันเอง (Hartmann) และเช่นเดียวกันมนุษย์มิได้สร้างคุณค่าเป็นแต่เพียงเป็นผู้ค้นพบและรู้แจ้งมันเท่านั้น^{๕๙} จะเห็นได้ว่ามีตัวอย่างมากมายรอบตัวเราที่เกี่ยวข้องกับการให้คุณค่าสิ่งเหล่า นี้ล้วนเกิดขึ้น คงอยู่ เปลี่ยนไป เสื่อมหรือหายจากไปตามเหตุปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง คุณค่าที่แท้จริงอยู่ที่ตัวเรา เพราะฉะนั้นคุณค่าของสิ่งต่างๆ ขึ้นอยู่ที่ตัวของเราเป็นผู้ตัดสินและเชื่อว่าในยุคสมัยของเราปัจจุบัน จำเป็นต้องมีการปลูกเร้าเรื่องจิตสำนึกในคุณค่าให้มาก^{๖๐}

ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าทฤษฎีคุณค่าเกิดขึ้น จากข้อโต้แย้งของเหล่านักปรัชญาที่มีทัศนะแตกต่างกันในเรื่องคุณค่าของวัตถุว่า วัตถุนั้นมีค่าอยู่ในตัวของมันเองหรือวัตถุนั้นไม่มีคุณค่าอะไรเลย แต่เพราะมนุษย์เป็นผู้ให้ค่าสำคัญกับมันจึงทำให้ตัววัตถุนั้นมีคุณค่า จากการตัดสินดังกล่าวจึงนำไปสู่การโต้แย้งในทัศนะของนักปรัชญา ทำให้เกิดการตั้งทฤษฎีของนักปรัชญากลุ่มต่างๆ เพื่อเสนอทัศนะและหักล้างแนวคิดของกลุ่มตรงข้าม ในกระบวนการทางสังคมที่มุ่งไปเพื่อความเจริญและมั่นคง ไม่ว่าจะเป็นคุณค่าหรือเป็น ไปในทางก็ตาม ทุกสิ่งจะเป็นคุณค่าที่ดีหรือเป็นผลร้ายประการใดนั้น ขึ้นอยู่กับมาตรฐานการวัดภายในจิตวิญญาณของบุคคลที่จะยึดถือเอาสาระสำคัญเหล่านั้น มาใช้ให้เกิดประโยชน์กับตนได้มากน้อยเพียงใด

มนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ในสังคมระดับใดก็ตาม ย่อมมีความเสมอภาคกันโดยธรรมชาติ ตามแต่โอกาสและวิถีแห่งความพร้อมอันเอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิต ที่อยู่และผูกพันอยู่กับคุณค่าต่างๆ ที่มนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้นและมนุษย์เองก็หลงยึดติดพร้อมกับแข่งขันเพื่อสิ่งสมมติให้มีขึ้นนั้น จึงทำให้ดูเหมือนว่ามีการได้เปรียบเสียเปรียบกัน หรือมีการได้รับคุณค่าและสูญเสียคุณค่าต่างๆ ขึ้น แต่โดยสาระสำคัญของความหมายจริงๆ แล้วมนุษย์ก็ยังได้รับความยุติธรรมโดยเสมอภาคกันอยู่นั่นเอง คือ ต่างก็ประสบอยู่ในกระบวนการของกระแสความเปลี่ยนแปลงของกฎที่จำเป็นเช่นเดียวกัน โดยไม่มีข้อ

^{๕๙} อังโน พวง มินอก, *สุนทรียศาสตร์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๒๑๒.

^{๖๐} Dr. Vatsyayan, *The Philosophy of Rabindranath Tagore*, P. ๕๓, เรื่องเดียวกัน.

เว้นในกรณีใดๆ ของมนุษย์ทั้งสิ้น หากมนุษย์ยังไม่เข้าถึงคุณค่าที่แท้จริงของธรรมชาติ ยังหลงอยู่กับความจริงที่เป็นสมมติบัญญัติ (fact)

๓.๕ คุณค่าในความพึงประสงค์ของมนุษย์

อาจกล่าวได้ว่ามนุษย์นั้นเป็นผลิตผลทางสังคมที่กว้างใหญ่ และ สังคมเองก็เป็นสิ่งอันประกอบขึ้นด้วยปัจเจกบุคคลทั้งหลายในฐานะกลุ่มสังคมเพื่อทำการตัดสินใจกำหนดคุณค่าของสิ่งต่างๆ ว่าดีหรือเลวกว่ากันในแต่ละขั้นนั้นๆ มนุษย์ต้องการหลักของการพิจารณาขั้นพื้นฐานในการตัดสินใจหรือเพื่อสร้างรูปแบบมาตรการวัดคุณค่าต่างๆ ขึ้น

การจำกัดความหมายของคุณค่าใดๆ ที่ให้ผลค่อนข้างจะเป็นสิ่งที่น่าพอใจหรือต่อบุคคลเป็นจำนวนมากถือว่าเป็นเรื่องยากที่จะจำกัดความหมาย เพราะการมีประสบการณ์ในคุณค่านั้นๆ ดังที่อธิบายโดยสาร์ตละแล้วถือเป็นเรื่องส่วนตัวบุคคลโดยตรง เช่น ร้อนหรือหนาว เ็ด็ดหรือหวาน เป็นสิ่งที่ต้องอาศัยประสบการณ์ก่อน หากจำเป็นที่จะต้องรู้มันจริงๆ ซึ่งคุณค่าก็เช่นเดียวกัน จะต้องถูกทำให้เป็นประสบการณ์

ความยากประการหนึ่งในการเข้าถึงการจำกัดความเรื่องคุณค่าคือ การขาดการลงรอยกันดังที่มีต่อธรรมชาติของคุณค่าเอง คุณค่าทั้งหลายเป็นสภาวะวิสัยใช่หรือไม่ กล่าวคือ มันอยู่แยกจากโลกแห่งธรรมชาติจึงแยกจากจิต หรือคุณค่าที่เป็นอัตวิสัยตามความหมายที่ว่า มันเป็นสิ่งรวมที่มีต่ออาณาจักรของจิต ใจใหม่ หรือในที่สุด คุณค่าทั้งหลายนั้น เป็นทั้งสภาวะวิสัย และอัตวิสัย

คุณค่านั้นจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เป็นวัตถุประสงค์ของความพยายามส่วนปัจเจกชนเป็นสิ่งที่บุคคลใช้ดำรงชีพอยู่ การวิเคราะห์เชิงปริมาณในเรื่องคุณค่ามีความเป็นไปได้ทางเศรษฐศาสตร์ แต่การวิเคราะห์คุณค่ามีก็อยู่ในประโยชน์ทางปฏิบัติ กล่าวได้ว่าโดยทั่วไป อาจหมายความว่า สิ่งใดๆ ก็ตามที่ทำให้มนุษย์มีความพึงพอใจ ก็จะมีการพิจารณาถึงคุณค่าว่าเป็นสิ่งมีคุณค่าคือ สิ่งที่ทำให้ความปรารถนาของมนุษย์พึงพอใจ คุณค่าช่วยเราได้ในด้านความก้าวหน้าเพื่อจุดหมายของชีวิต คุณค่านำไปสู่การรู้แจ้งสัจธรรมและการพัฒนาตนเอง^{๖๑} และมนุษย์มักจะมีแนวโน้มเอียงที่จะขัดแย้งกันระหว่างในเรื่องคุณค่าและประโยชน์ โดยมากมนุษย์มักจะโน้มเอียงไปในคุณค่าของความสวยงามก่อนประโยชน์เสมอ เพราะเหตุว่า คุณค่าทางความสุนทรีย์มีคุณสมบัติที่ถูกตาตึงใจและให้ความสุขมากกว่า^{๖๒}

^{๖๑} พ่วง มินอก, สุนทรียศาสตร์, หน้า ๒๑๖.

^{๖๒} เอื้อง ปั่นแห่งเพชร, สุนทรียศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๕๕๐), หน้า ๒๕.

๓.๖ ทักษะว่าด้วยคุณค่า

ตามทัศนะทางปรัชญา การจำแนกประเภทของคุณค่านั้น อาจมีความแตกต่างจากการแบ่งประเภทของคุณค่าตามหลักการทางศาสนา ซึ่งเกณฑ์การพิจารณาคุณค่า อาจมีเรื่องของหลักศีลธรรมทางศาสนา เข้ามาเป็นส่วนประกอบร่วมในการพิจารณาและในหลักการของพุทธปรัชญาเองก็มีแนวทางในการตัดสินคุณค่าที่ชัดเจน แต่ผู้วิจัยจะยกการจำแนกคุณค่าในทัศนะทางปรัชญามาเกริ่นนำเพื่อเป็นแนวทางในการพิจารณาของผู้สนใจต่อไป โดยคุณค่าในทางปรัชญานั้นสามารถจำแนกได้ ๒ ประการหลักๆ คือ

คุณค่านอกตัว (extrinsic value) หมายถึง คุณค่าของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีค่า อยู่นอกตัว หมายความว่า ถ้าเราต้องการสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ใช่จากสิ่งนั้นๆ หากแต่เป็นความต้องการเพราะสิ่งนั้นมีค่า นอกตัวสำหรับไปได้อะไรอื่น เช่น ต้องการซื้อ งานจิตรกรรมชิ้นหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่เกิดจากเห็นคุณค่าในงานแต่เป็นเพราะผลงานนั้นมีคุณค่านอกตัว สามารถนำไปขายได้เงินมากกว่าที่ซื้อมา เงินเป็นคุณค่านอกตัว สำหรับใช้จ่ายซื้อสิ่งของต่างๆ เพื่อบำรุงบำเรอความสุข

คุณค่าในตัว (intrinsic value) การที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีค่าในตัวเองหมายความว่า เราต้องการสิ่งนั้นเพราะตัวสิ่งนั้นมีคุณค่าอยู่ในตัวเอง คุณค่าตรงนี้ตรงข้าม กับคุณค่านอกตัว เช่น เห็นคุณค่าในตัวของงานศิลปะ

ในการจัดประเภทต่างๆ ของคุณค่าซึ่งมีอยู่มากมายนั้น มีอยู่สิ่งหนึ่งที่เป็นที่ยอมรับกัน โดยทั่วไป เป็นการแบ่งระหว่างคุณค่าเนื้อแท้ภายในกับคุณค่าเนื้อแท้ภายนอก ในสองประเภทนี้ คุณค่าเนื้อแท้ภายในเป็นจุดหมาย เพราะคุณค่าของมันมีอยู่ในความถูกต้องของมันเอง ส่วนคุณค่าที่เป็นเนื้อแท้ภายนอกก็เป็นวิถีทางหนึ่ง แต่ไม่ใช่จุดหมาย เพราะมันช่วยเอื้ออำนวยให้เราบรรลุวัตถุประสงค์บางอย่างได้ ซึ่งในเรื่องนี้จะได้แสดงชนิดคุณค่าที่เป็นหลัก สำคัญ ดังนี้

๑. คุณค่าเป็นเนื้อแท้ภายในตามทัศนะของ ไรท์ (Wright) เห็นว่า คุณค่าเนื้อแท้ภายในเป็นตัวคุณค่าในตัวมันเอง เป็นคุณค่าที่เป็นเครื่องมือในผลของมันด้วย มีตัวอย่างของคุณค่าที่เป็นเนื้อแท้ภายใน เช่น ความจริง ความงาม และความดี เป็นต้น สิ่งเหล่านี้มีจุดหมายในตัวมันเอง หาได้เป็นวิถีทางเพื่อบรรลุจุดหมายอย่างอื่น คุณค่าเหล่านี้ไม่ได้อยู่เหนือปัจเจกบุคคล แต่หลังจากได้บรรลุถึงแล้วก็ยังเป็นสิ่งขัดแย้งในตัวปัจเจกบุคคล ตามรูปแบบแล้ว คุณค่าทั้งหลายได้ตอบสนองต่อความพึงพอใจแก่มนุษย์ ความจริง ความงาม และความดีนั้นอำนวยความสะดวกแก่มนุษย์เป็นลักษณะดึงดูดจิตใจและทำที่ของความสุขสบาย เพราะฉะนั้นเขาจึงได้รับความพึงพอใจทางจิตวิญญาณจากคุณค่าเหล่านี้ คุณค่าทางศีลธรรมก็เป็นตัวอย่างของคุณค่าที่เป็นเนื้อแท้ภายใน คุณค่าทางศีลธรรมเป็นความดีในตัวมันเอง เพราะมันรวมเอาความสำนึกและหน้าที่ทางศีลธรรมแล้วนำไปสู่ความประพฤติดี ก็มี

เพียงความแตกต่างกันในความเห็นที่ว่า คุณค่าภายในเป็นปัญหา ไม่ว่ามันจะมีคุณค่าอยู่ในวัตถุหรือในปัจเจกบุคคล จึงได้ยกประเด็นปัญหาที่แตกต่างกันขึ้น

๒. คุณค่าเนื้อแท้ภายนอก (Extrinsic Value) คุณค่าทั้งหลายมิใช่เป็นจุดหมายในตัวเอง แต่เป็นวิธีการแห่งการบรรลุถึงจุดหมายอื่น คือ คุณค่าที่เป็นเนื้อแท้ภายนอกดังเช่น เงิน และทรัพย์สินสมบัติโดยยอมรับกันว่าเป็นคุณค่าภายนอกเพราะมันไม่มีประโยชน์ในตัวมันเอง แต่มันจะเป็นสิ่งมีคุณค่าก็ต่อเมื่อเราใช้มันในการซื้อขายวัตถุสิ่งของต่างๆ ที่จะทำให้ความพึงพอใจในความปรารถนาของเราเป็นที่เห็นได้โดยง่ายว่า หน้าที่ในการแบ่งแยกคุณค่าออกเป็นชั้นภายในและภายนอกโดยสมบูรณ์นั้นมิใช่เรื่องง่ายเลย เพราะสิ่งที่มีคุณค่าภายในสำหรับบุคคลหนึ่ง อาจมีคุณค่าภายนอกสำหรับคนอื่นก็ได้ แต่สำหรับประชาชนทั่วไป เงินเป็นสิ่งที่มีความหมาย เพราะมันอาจใช้มันเอาซื้อสิ่งของต่างๆ ได้ เรื่องของสุขภาพร่างกายถือว่าเป็นสิ่งมีคุณค่าภายในสำหรับบางคนและมีคุณค่าภายนอกสำหรับคนอื่นๆ ด้วยความยุ่งยากเหล่านี้อาจเป็นที่เข้าใจกันได้กรณีของวัตถุทุกชนิดในแบบเดียวกันนี้ คุณค่าทางเศรษฐกิจเป็นสาเหตุแห่งสงครามทำลายล้างอย่างน่ากลัวซึ่งจะทำให้เรารู้สึกว่า คุณค่าเหล่านี้เป็นจุดจบในตัวมันเอง

นอกจากคุณค่าภายในกับคุณค่าภายนอกแล้ว คุณค่าก็ยังสามารถแบ่งออกเป็นคุณค่าที่เป็นอุปสรรคกับคุณค่าสูงสุด คือ คุณค่าที่เป็นอุปสรรค หรือ เครื่องมือ นั่น อาจจะเป็นตัวช่วยให้บรรลุถึงคุณค่าสูงสุด ได้แก่ คุณค่าทางศีลธรรมเป็นคุณค่าที่มีอยู่ในตัวเองและด้วยวิธีการทางศีลธรรมนี้ ก็เป็นคุณค่าที่ว่าการตัดสินใจคุณค่าทุกอย่างที่ยอมรับความดีที่ได้สร้างขึ้น สิ่งเหล่านี้เป็นที่เชื่อว่ามีอยู่ เป็นคุณค่าทางศีลธรรมในความดีสูงสุด ค่าน้ำที่เชื่อเจตจำนงที่ดีว่าเป็นเพียงคุณค่าภายในและเป็นส่วนประกอบหนึ่งก็ยังคงเป็นสิ่งสากล แม้เมื่อปัจเจกบุคคลจะบรรลุถึงได้ในความรู้แจ้งตน คุณค่าก็ยังถือว่าเป็นลักษณะที่แตกต่างในบุคลิกภาพของบุคคลหนึ่งได้รวมประสานอยู่ ความพึงพอใจทางจิตวิญญาณรวมเอาความพอใจและความสุขของมนุษย์ในลักษณะต่างๆ มากมายไว้ด้วย กล่าวคือ รวมลักษณะทางร่างกายทางสติปัญญาและทางสุนทรียภาพด้วย ในความพึงพอใจทางจิตวิญญาณที่เราพบการประสานสอดคล้องกันอย่างสมบูรณ์ระหว่าง ความรู้กับความงาม วัฒนธรรมและคุณภาพสูงสุดต่างๆ ความดีสูงสุดก็อยู่ในสายโซ่ของคุณค่าทั้งหลายนี้ คือ สายโซ่อันหนึ่งที่อำนวยความสะดวกให้คุณค่าแต่ละอย่างที่เหมาะสม เช่น คุณค่าทางกายไม่สำคัญเท่ากับคุณค่าทางสติปัญญา ในทางกลับกันคุณค่าทางสติปัญญาก็มีค่าน้อยกว่าคุณค่าทางจิตวิญญาณ สถานะที่ปัญหาในการเลือกคุณค่าอันหนึ่งเกิดขึ้น คุณค่าที่สูงกว่าถือเอาลำดับที่สูงเหนือคุณค่าที่ต่ำกว่า คุณค่าชีวิตภายในมีค่าเหนือกว่าคุณค่าชีวิตด้านนอก และ คุณค่าสูงสุดก็เหนือกว่าคุณค่าที่เป็นอุปสรรค เพราะฉะนั้น ความแตกต่างกันระหว่างคุณค่าอันหนึ่งกับคุณค่าอื่นๆ เป็นคุณค่าด้านคุณภาพมากกว่าปริมาณ เพราะฉะนั้น คุณค่าสูงสุดควรจะเป็นการเลือก ไม่ว่าเมื่อไรก็ตามที่การเลือกกลายเป็นสิ่งจำเป็น คุณค่าถาวรกับคุณค่าชั่วคราว

เกี่ยวกับคุณค่าที่กล่าวมาแล้วเบื้องต้นนั้น เมื่อพิจารณาโดยความหมายทั่วไปและนำมาเทียบเคียงกับหลักการในทางพุทธปรัชญาจะทำให้ทราบว่าคุณค่ามีความเกี่ยวข้องกับเรื่องของเป้าหมายหรือประโยชน์ที่มนุษย์มีความต้องการตั้งแต่ขั้นพื้นฐานจนถึงขั้นสูง ดังนั้นการศึกษาเรื่องคุณค่าตามทัศนะพุทธจริยศาสตร์จึงมุ่งเน้นไปที่การตัดสินของบุคคลโดยตรงซึ่งเป็นเรื่องของความมีอิสระในการใช้ความคิด

๓.๖.๑ คุณค่าเชิงวัตถุวิสัยและอัตวิสัย

ในกระแสแห่งกระบวนทางความคิด เรื่องคุณค่าของหมุ่นักคิดทั้งหลายนั้นมีทั้งความคิด ทฤษฎีที่เอียงสุดทั้งสองฝ่ายคือ กลุ่มที่ยึดถือวัตถุวิสัย ก็เห็นว่าวัตถุเท่านั้นเป็นจริง และมียุติคุณค่าอยู่ในตัววัตถุเอง รวมทั้งปฏิเสธทฤษฎีความคิดของกลุ่มจิตวิสัยหรืออัตวิสัยโดยสิ้นเชิง แม้กลุ่มที่ยึดถือตนเองเท่านั้นเป็นจริงเป็นตัวรับรู้และกำหนดคุณค่าต่างๆ ให้วัตถุหากมีแต่เพียงวัตถุอย่างเดียว แต่จิตไม่รับรู้วัตถุนั้นก็ไร้ความหมายไป วัตถุนั้นจะมีคุณค่าและความหมายหรือไม่ ก็ขึ้นอยู่กับ การรับรู้ของจิต โดยเหตุนี้เองจิตจึงเป็นตัวกำหนดคุณค่าและสร้างคุณค่าที่เป็นจริงขึ้นซึ่งเท่ากับเป็นการปฏิเสธความมีคุณค่าในตัวเองของวัตถุอย่างสิ้นเชิงเช่นเดียวกัน

มีผู้รู้หลายท่านได้แสดงทัศนะว่า คุณค่าทั้งหลายเป็นได้ทั้งวัตถุวิสัย (objective) และอัตวิสัย (subjective) เป็นผลิตผลของกิจกรรมร่วมกันระหว่าง จำนวนที่เปลี่ยนแปลงได้สองอย่าง กล่าวคือ บุคคลกับสถานการณ์แห่งสภาวะแวดล้อม คุณค่าเป็นวัตถุวิสัยในขอบเขตที่ว่า มีคุณภาพต่างๆ ในวัตถุทั้งหลายที่ทำให้ความปรารถนาของเราเกิด คุณค่าที่เป็นอัตวิสัยมีอธิบายว่า เป็นการตัดสินส่วนตัวบุคคลด้วย การตัดสินคุณค่าเป็นปฏิกิริยาทางจิตที่มีต่อสถานการณ์บางสิ่งบางอย่าง ส่วนคุณค่าเป็นภาวะสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสถานการณ์แห่งสิ่งแวดล้อม ซึ่งปลูกเร้าการตอบสนองโดยความซาบซึ้งของปัจเจกบุคคล

จากทฤษฎีที่ขัดแย้งกันทั้งสองฝ่ายนี้ จึงทำให้เกิดมีนักคิดที่ทำการประสานความคิดทั้งสองทฤษฎีเข้าด้วยกันโดยถือว่าเป็นลัทธิวินิยมในเรื่องการตัดสินคุณค่าขึ้นแนวทางการคิดทฤษฎีประสาน มีทัศนคติเป็นกลางในการแสดงเหตุผลอันเป็นการยอมรับถึงภาวะแห่งความเป็นจริงทั้งวัตถุและจิตใจคือ มีสิ่งที่ถูกรู้กับสิ่งที่เป็นตัวรู้ ความมีอยู่จริงและเป็นไปอยู่จริงของกระบวนทางแห่งโลกภายนอก เช่น รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อารมณ์ (เช่น ความเย็น ความร้อน ความอ่อน ความแข็ง เป็นต้น) ต่างก็มีสภาวะ อยู่ในตัวมันเอง แต่ความมีอยู่ของกระบวนทางแห่งโลกภายนอกนี้ จะปรากฏมีในการแปลความหมาย เป็นอาการรับรู้ต่างๆ ได้ย่อมอิงอาศัยตัวผู้รับรู้หรือตัวผู้เข้าไปรู้คือ จิตนั่นเอง เช่น เรามองเห็น ดอกไม้สวยงาม ดอกไม้มีอยู่จริง และจิตเข้าไปรับรู้ความมีอยู่ของดอกไม้ จนกระทั่งแปลความหมาย ของความเห็นนั้นมาเป็นความรู้สึกว่างาม แล้วก็ก่อให้เกิดความพึงพอใจ นั่นก็คือ คุณค่าในการตัดสิน

จากทฤษฎีรวมประสาณดังกล่าวนี้ ทำให้เกิดทัศนะที่เป็นกลางโดยที่ไม่มีความโน้มเอียง โดยเห็นว่าการตัดสินคุณค่าไม่ว่าในเชิงวัตถวิสัยหรืออัตวิสัย เพียงอย่างเดียวนั้นเป็นการไม่ถูกต้อง เพราะเป็นการมองปัญหาเพียงด้านเดียว หากจะให้เกิดความถูกต้องและเป็นจริงจะต้องยึดทั้งสองอย่างรวมกัน นั่นคือเห็นว่าคุณค่านั้นมีอยู่ในวัตถุและการกระทำขึ้นอยู่กับจิตที่จะเป็นตัวประเมินค่า วัตถวิสัยนั้นขึ้นอยู่กับคุณภาพของวัตถุและการกระทำ คุณค่าเป็นอัตวิสัยเพราะขึ้นอยู่กับจิตที่เป็นตัวประเมินค่า และ เป็นตัวรับรู้ในคุณค่า

๓.๗ เกณฑ์ตัดสินคุณค่าตามหลักทางพุทธจริยศาสตร์

เกณฑ์ในการพิจารณาคุณค่าของเสนาสนะตามหลักทางจริยศาสตร์ เพื่อแสวงหาคำตอบว่าแท้ จริงแล้วเสนาสนะมีคุณค่าอย่างไร มีประโยชน์ในแง่ใดบ้างจึงทำให้มีการสร้างเสนาสนะมาทุกยุคสมัยจนถึงปัจจุบันและคาดว่าจะเป็นอย่างนี้ต่อไปในอนาคต ทั้งนี้ในกรณีแนวคิดเรื่องคุณค่าของเสนาสนะนั้นเป็นเรื่องละเอียดอ่อนต่อความรู้สึกของบุคคล จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าไปศึกษาพิจารณาการใช้หลักการทางพุทธจริยศาสตร์เพื่อเป็นตัวชี้ชัดลงไปว่า “คุณค่า” ของเสนาสนะ ซึ่งหลักเกณฑ์ในงานวิจัยชิ้นนี้จะใช้เกณฑ์ในการพิจารณาออกเป็น ๒ ส่วน ซึ่งจะทำให้เห็นความชัดเจนของคุณค่าเสนาสนะที่ปรากฏตามความเป็นจริง คือ

ก. เกณฑ์หลัก เป็นการพิจารณาความสำคัญเบื้องต้นของเสนาสนะว่ามีคุณค่า มีความจำเป็นและมีความสำคัญระดับใด ตามหลักพิจารณาปัจจัย ๔ ซึ่งเป็นแนวทางที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้วางเกณฑ์ไว้สั่งสอนศาสนิกชนให้รู้จักคุณค่าของสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริงแบบ (truth) ไม่ใช่ความจริงแบบ (fact) อันเป็นการย้าเตือนให้เหล่าสาวก ไม่ให้หลงใหลกับสิ่งพอกเสริมอันเป็นเครื่องขัดขวางการเข้าสู่โมกขธรรม

ข. เกณฑ์ร่วม เป็นเกณฑ์ที่นำมาประกอบการวินิจฉัยเพื่อยืนยันความน่าเชื่อถือในการพิจารณา ซึ่งจะใช้หลักคุณค่าแท้คุณค่าเทียมและหลักประโยชน์ ๓

๓.๗.๑ คุณค่าตามหลักพิจารณาปัจจัย ๔

ตามเนื้อหาการพิจารณาเสนาสนะว่า ปฏิสัขา โยนิโส เสนาสนํ ปฏิเสวามิ, เราย่อมพิจารณาโดยแยกคายแล้วใช้สอยเสนาสนะ, ยาวเทว สีตสส ปฏิฆาตาย, เพียงเพื่อบำบัดความหนาว, อุณหสส ปฏิฆาตาย, เพื่อบำบัดความร้อน, ทสมกสวาตตปสิริสพสมผสสานํ ปฏิฆาตาย, เพื่อบำบัดสัมผัสอันเกิดจากเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย, ยาวเทว อตุปริสสยวิโนทณํ ปฏิสกลานารามตถิ, เพียงเพื่อบรรเทาอันตรายอันจะพึงเกิดมีจากดินฟ้าอากาศและเพื่อความเป็นผู้ยินดีอยู่ได้ในที่หลีกเร้นสำหรับภาวนา

อชช มยา อปจจเวกขิตวา ยํ เสนาสนํ ปริภุตํ, เสนาสนะใด อันเราใช้สอยแล้ว ไม่ทันพิจารณาในวันนี้ ตํ ยาวเว สิตสส ปฏิฆาตาย เสนาสนะนั้น เราใช้สอยแล้ว เพียงเพื่อบำบัดความหนาว อุณหสส ปฏิฆาตาย, เพื่อบำบัดความร้อน ทํสมกสวาตตปสิริสพสมผลสสานํ ปฏิฆาตาย, เพื่อบำบัดสัมผัสอันเกิดจาก เหลือบ ยุง แดด และสัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย ยาวเทว อุตฺตปสิริสสยวิโนทน์ ปฏิสกลา นา รามตถํ, เพียงเพื่อบรรเทาอันตรายอันจะพึงมีจากดินฟ้าอากาศและเพื่อความเป็นผู้นิยมน้อยได้ในที่ หลีกเร้นสำหรับภาวนา

ในบทพิจารณาการบริโภคเสนาสนะตามทัศนะทางพุทธจริยศาสตร์ได้อธิบายว่า คุณค่าของเสนาสนะ ไว้เพื่อประการต่างๆ พอสรุปใจความสำคัญได้ดังนี้

๑. เพื่อป้องกันภัยอันเกิดจากสภาพลมฟ้าอากาศ
๒. เพื่อป้องกันภัยอันเกิดจากสัตว์และแมลงมีพิษ
๓. เพื่อหลีกเร้น สำหรับภาวนา

ดังกล่าวมานี้ เป็นคุณค่าหลักของเสนาสนะตามพุทธประสงค์ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้มีการสร้างและถวายแก่สงฆ์ ซึ่งไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการถือครอง หรือให้ยึดติดกับเสนาสนะเหล่านั้น

๓.๗.๒ คุณค่าหลัก คุณค่ารอง

การพิจารณาเรื่องของคุณค่า ตามทัศนะทางพุทธจริยศาสตร์นั้น พุทธจริยศาสตร์ได้เสนอข้อพิจารณาเพื่อใช้ประกอบในการตัดสินใจถึงความเหมาะสมกัน ซึ่งเข้ากันได้กับวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคลในยุคปัจจุบันนั้นคือเรื่อง **คุณค่าแท้ คุณค่าเทียม** ซึ่งในงานวิจัยนี้ใช้คำว่า คุณค่าหลัก คุณค่ารอง แทน เพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อหาโดยรวมของงานวิจัยและไม่เสียความหมายตามศัพท์เดิม

คำว่า “คุณค่าหลัก” (essential value) และ “คุณค่ารอง” (artificial value) เป็นการสร้างสรรค์ผลงานทางวิชาการของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๖๓} ซึ่งท่านเป็นบุคคลแรกที่นำเสนอทัศนะในการพิจารณาหัวข้อนี้ในแวดวงวิชาการของพระพุทธศาสนาปัจจุบัน^{๖๔} โดยเรื่องนี้เป็นกรวิธีคิดแบบหนึ่งใน “โยนิโสมนสิการ” ๑๐ ประการ ที่มีความสำคัญและมีประโยชน์อย่างมาก แต่อาจเป็นเพราะความที่เป็นหลักการง่ายๆ ฟั่นๆ ของแนวคิด จึงทำให้คนส่วนมากมองข้ามที่จะนำไปเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ในสังคมปัจจุบัน ซึ่งถือว่ามีความสับสนวุ่นวายมาก โดยเฉพาะการพัฒนาของระบบการศึกษา การทำงาน และการประกอบกิจกรรมต่างๆ รวมถึงการที่เทคโนโลยีที่เข้ามามีบทบาทในการดำเนินการต่างๆ ให้เกิดความสะดวก คล่องตัวมากขึ้น ทั้งหน่วยงาน องค์กร ผู้บริหาร

^{๖๓} ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

^{๖๔} บทสัมภาษณ์ รศ.ดร.สมภาร พรมทา, อ้างใน ญาณภัทร ยอดแก้ว, **ทัศนคติที่มีต่อการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย**, งานวิจัย, ๒๕๕๒. [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.gotoknow.org/posts/๔๐๒๖๑๖> [๓ ตุลาคม ๒๕๕๙].

ผู้ปฏิบัติงาน ซึ่งอาจทำให้เกิดการหลงลืม ขาดการพิจารณาอย่างถี่ถ้วนในการดำเนินชีวิตและ
ดำเนินการต่างๆ ซึ่งท่านได้อธิบายไว้ว่า

๑) คุณค่าหลัก หมายถึง คุณค่าหรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลาย ในแง่ที่สนองความ
ต้องการของชีวิตโดยตรง หรือที่มนุษย์สามารถนำมาใช้แก้ปัญหาของตนเอง เพื่อให้เกิดความดีงามและ
ความดำรงอยู่ด้วยดีของชีวิตหรือเพื่อประโยชน์สุขทั้งของตนเองและผู้อื่น คุณค่านี้อาศัยปัญญาเป็น
เครื่องตีค่าหรือวัดราคา จะเรียกว่าคุณค่าที่สนองปัญญาก็ได้ เช่น โทรศัพท์มือถือและสมาร์ทโฟนมี
คุณค่าอยู่ที่ประโยชน์ในการอำนวยความสะดวกในการติดต่อสื่อสาร ทำธุรกิจหรือธุรกรรมต่างๆ บ้าน
ใช้เป็นที่อยู่อาศัย พักผ่อนหลับนอนป้องกันอันตรายจากสัตว์ มนุษย์และภัยจากธรรมชาติควรมุ่งเอา
ความสะดวก แข็งแรง ทนทาน ปลอดภัย เป็นต้น

๒) คุณค่ารอง หรือ คุณค่าพอกเสริม หมายถึง คุณค่าหรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลาย
ที่มนุษย์พอกพูนให้แก่สิ่งนั้น เพื่อปรนเปรอการแก้แค้น^{๖๕} ต่างๆ หรือเพื่อเสริมราคาเสริมขยาย
ความมั่นคงของตนที่ยึดมั่นถือมั่นไว้ คุณค่ารองนี้อาศัยต้นหาเป็นเครื่องการันตีหรือวัดราคา อาจ
เรียกว่าคุณค่าที่สนองต่อความต้องการหรือต้นหา ก็ได้ เช่น อาหารมีคุณค่าอยู่ที่สีกลิ่นรสแบบการจัด
วางและรสชาติ เป็นเครื่องแสดงฐานะความเป็นอยู่ทันสมัย รถยนต์เป็นเครื่องแสดงฐานะ เป็นเครื่อง
บ่งบอกถึงรสนิยม ความโก้หรู มีระดับ เป็นต้น^{๖๖}

จากการให้คำนิยามในเบื้องต้นนี้จะเห็นได้ว่า คุณค่าหลักและคุณค่ารองนั้นมีความหมายที่
ชัดเจน ในหลักการอธิบายความเป็นอย่างมาก หากเราพิจารณาอย่างละเอียดลึกซึ้งจะเห็นว่า
หลักการคิดพิจารณาคุณค่าหลักและคุณค่ารองแบบนี้ สามารถนำไปใช้ได้กับการแสดงออกซึ่ง
พฤติกรรมของมนุษย์ได้ในทุกกรณี ไม่จำกัดเฉพาะเพียงแต่ในเรื่องการอุปโภคบริโภคเท่านั้น ซึ่งหาก
เรื่องนั้นเป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับการเลือกหรือการตัดสินใจที่จะกระทำการใดๆ ก็สามารถนำ
เกณฑ์นี้ไปเป็นหลักการพิจารณาประกอบการตัดสินใจได้ ทั้งนี้การที่บุคคลตัดสินใจที่จะเลือกหรือกระทำ
การสิ่งใดๆ ก็ตามย่อมมีวัตถุประสงค์จากความต้องการกระทำหรือเห็นคุณค่าหรือเห็นประโยชน์ที่จะ
ขึ้นเกิดจากการกระทำนั้นๆ เป็นหลักอยู่แล้ว จึงเข้ากันได้กับหลักพิจารณาแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียมนี้
ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้อธิบายเสริมว่า “วิธีคิดแบบนี้สามารถใช้พิจารณาในความ

^{๖๕} เวทนา ๓ (การเสวยอารมณ์, ความรู้สึกของอารมณ์ feeling; sensation) ๑. สุขเวทนา (ความรู้สึกสุขสบาย ทางกายก็ตาม ทางใจก็ตาม pleasant feeling; pleasure) ๒. ทุกขเวทนา (ความรู้สึกทุกข์
ไม่สบาย ทางกายก็ตาม ทางใจก็ตาม painful feeling pain) ๓. อทุกขมสุขเวทนา (ความรู้สึกเฉยๆ จะสุขก็ไม่ใช่
ทุกข์ก็ไม่ใช่ เรียกอีกอย่างว่า อุเบกขาเวทนา neither-pleasant-nor-painful feeling; indifferent feeling); ที.
ปา.(ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๒๙; ๓๙๑/๒๙๑, ส.สพ.(ไทย) ๑๘/๔๓๒/๒๘๗.

^{๖๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๖๔๔.

เกี่ยวข้องปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายได้ทั่วไป...” โดยมุ่งให้เข้าใจและเลือกเสพคุณค่าหลักที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิตอย่างแท้จริง เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น คุณค่าหลักนอกจากจะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตอย่างแท้จริงแล้ว ยังเกี่ยวเนื่องกับความเจริญงอกงามของกุศลธรรม เช่น ความมีสติ เป็นต้น ทำให้พ้นจากความเป็นทาสของวัตถุเพราะเป็นการเกี่ยวข้องด้วยปัญญาและมีขอบเขตอันเหมาะสม มีความพอเหมาะพอดี ต่างจากคุณค่าพอกเสริมค้นหา ซึ่งไม่ค่อยเกี่ยวเนื่องกับชีวิต บางครั้งอาจเป็นอันตรายแก่ชีวิต ทำให้อกุศลธรรม เช่น ความโลภ ความลุ่มหลงมัวเมา ความอิจฉาริษยา^{๖๗} เป็นต้น

วิธีคิดแบบคุณค่าหลัก คุณค่ารอง คือ การพิจารณาเกี่ยวกับการใช้สอยหรือบริโภค เป็นวิธีคิดเพื่อสกัดหรือบรรเทากิเลส ใช้มากในชีวิตประจำวันเพราะเกี่ยวข้องกับการบริโภคใช้สอยวัสดุอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่าง กล่าวโดยสรุป เป็นการพิจารณาถึงคุณค่าในการบริโภค หรือ การกระทำต่างๆ ว่าอะไร หรืออย่างไหนที่มีคุณค่าหลัก (ต่อการดำเนินชีวิต) และอะไร หรืออย่างไหนที่มีคุณค่ารอง ทั้งนี้คุณค่าหลัก มักจะเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับการดำเนินชีวิต เป็นสิ่งที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต แต่คุณค่ารอง เป็นสิ่งที่มักถูกปรองดองขึ้น อาจเกี่ยวเนื่องต่อการดำเนินชีวิตและมักแฝงด้วยหลุมพรางบางอย่าง^{๖๘} ซึ่งเป็นสิ่งที่อาจจะไม่จำเป็นแต่ต้องการ

๓.๗.๓ คุณค่าตามอัตตะประโยชน์

ตามทัศนะทางพุทธปรัชญาได้เสนอกรอบวิธีคิดในเรื่องของประโยชน์ไว้โดยละเอียดชัดเจนเป็นหลักการประกอบในการพิจารณาคุณค่าหรือประโยชน์ในมิติทางสังคมได้อย่างมีหลักการ ซึ่งมีหลักอธิบายแยกไว้ดังนี้

๑. อัตตัตตะ ได้แก่ ประโยชน์ตนหรือผลของการกระทำในทางบวกของปัจเจกได้รับเป็นผู้รับโดยตรง มุ่งหวังผลปรากฏต่อผู้กระทำเป็นพื้นฐาน สามารถจำแนกได้เป็น ๓ ระดับ คือ

- ๑) ทิฏฐธัมมิกัตตะ ประโยชน์ปัจจุบัน หรือ จุดหมายเบื้องต้น
- ๒) สัมปรายิกัตตะ ประโยชน์เบื้องต้น หรือจุดหมายที่สูง ลำเลียงขึ้นไปหรือต่อไป
- ๓) ปรมัตตะ ประโยชน์อย่างยิ่ง หรือจุดหมายสูงสุด

การบรรลุวัตถุประสงค์แห่งชีวิตของตน เป็นผลอันเกิดขึ้นแก่ตนโดยเฉพาะ เน้นการพึ่งพาตนได้ในทุกระดับ เพื่อความไม่ต้องเป็นภาระแก่ผู้อื่นหรือถ่วงหมู่คณะและเพื่อความเป็นผู้พร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่น บำเพ็ญกิจต่างๆ อย่างได้ผลดี

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน.

^{๖๘} อ้างแล้ว.

คุณธรรมที่เป็นแกนนำเพื่อการบรรลุประโยชน์ตนนี้ คือ ปัญญา ส่วนหลักธรรมทั่วไป ที่สอนไว้เพื่อ ความมุ่งหมายนี้ มีหลายอย่าง เช่น นาคกรณธรรม (ธรรมสร้างที่พึง หรือธรรมที่ทำให้เป็นที่พึงได้) ๑ ประการ เป็นต้น พูดอย่างกว้างๆ ว่าบำเพ็ญไตรสิกขาในแง่ที่เป็นความรับผิดชอบต่อตนเองให้บริบูรณ์

๒. ปรีตละ ได้แก่ ประโยชน์ต่อผู้อื่นหรือผลของการกระทำในทางบวกของปัจเจกที่ส่งผลต่อบุคคลรอบข้าง มุ่งหวังผลปรากฏต่อสังคมเป็นหลักพื้นฐาน จำแนกได้เป็น ๓ ระดับ คือ

- ๑) ทิฏฐธัมมิกัตถะ ประโยชน์บัดนี้ หรือจุดหมายขั้นต้น ชันดาเห็น
- ๒) สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์เบื้องหน้า หรือจุดหมายที่สูง ล้ำเลยขึ้นไปหรือต่อไป
- ๓) ปรมัตถะ ประโยชน์อย่างยิ่ง หรือจุดหมายสูงสุด

การช่วยเหลือเกื้อกูลสนับสนุนผู้อื่นให้บรรลุประโยชน์ หรือ เข้าถึงจุดหมายแห่งชีวิตของเขาในระดับต่างๆ ประคับประคองให้เขาสามารถพึ่งตนเองได้ หมายถึงอรรถ ๓ อย่างในหมวดก่อนหน้านี้นั่นเอง เท่าที่เกี่ยวข้องกับคนอื่น เป็นผลเกิดขึ้นแก่คนอื่น นอกจากตัวเรา

คุณธรรมที่เป็นแกนนำที่จะให้บรรลุผลข้อนี้คือ กรุณา หลักธรรมทั่วไปที่ใช้สอนมีสังคหวัตถุ ๔ ประการ การทำหน้าที่และบำเพ็ญคุณธรรมต่างๆ ของกัลยาณมิตร เป็นต้น

๓. อุภยัตถะ ประโยชน์ทั้งสองฝ่ายหรือประโยชน์ร่วมกัน อันเป็นผลเกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและคนอื่น ๆ หรือแก่สังคมแก่ชุมชนอันเป็นส่วนรวม เช่น ประโยชน์อันเกิดจากกิจที่เป็นส่วนรวม เป็นต้น โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่อันเอื้ออำนวยแก่การปฏิบัติเพื่อบรรลุอัตตัตถะและการบำเพ็ญ ปรีตละของปัจเจกบุคคล^{๖๙}

ความสำคัญของวัตถุประสงค์ทั้ง ๓ เหล่านี้ในทุกระดับ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญ แต่ทรงเน้นหนักในส่วนของปรมัตถ์ประโยชน์เพราะเป็นสิ่งที่จะทำให้บุคคลสามารถพ้นจากทุกข์ได้^{๗๐} แต่ก็ไม่ควรละทิ้งในข้ออื่นๆ ดังพุทธพจน์ว่า “บุคคลไม่ควรให้ประโยชน์ตนเสียไป เพราะประโยชน์คนอื่นแม้มาก เมื่อรู้ประโยชน์ตนแล้ว ก็ควรชวนช่วยในประโยชน์ตน”^{๗๑}

คุณธรรมที่เป็นแกนนำที่จะให้บรรลุจุดหมายนี้ คือ วินัย และสามัคคี หลักธรรมทั่วไปที่อาจใช้สอนได้ มี สาราณียธรรม ๖ และอปริหานียธรรม ๗ ประการ เป็นต้น ตลอดจนพฤติกรรมที่เกื้อกูล ที่พึงประสงค์ ที่สังคมพึงต้องการโดยทั่วไป

^{๖๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๖๐๐.

^{๗๐} พระมหาวิโรจน์ ปภสสโร (วิชัย), การศึกษาเรื่องสังคมสงฆ์ในพระพุทธศาสนา, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒๙.

^{๗๑} ชุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๖๖/๘๔.

๓.๗.๓.๑ ประโยชน์ปัจจุบัน

ประโยชน์ปัจจุบันสามารถแยกออกไปอีกว่า บุคคลควรสร้างประโยชน์อะไรบ้าง โลกัตถประโยชน์ ให้ทำประโยชน์แก่โลก คือ แก่ส่วนรวม สิ่งใดที่เป็นประโยชน์ ก็ให้พากันปรับปรุงพัฒนาขึ้นในวัตถุนั้น สิ่งนั้น ทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ ด้านวัตถุ ก็ให้สร้างสรรค์ถาวรวัตถุที่จะเป็นประโยชน์ใช้สอยได้สำหรับส่วนรวม เช่น ถนน วัดวาอาราม ศาลา สระน้ำ โรงเรียน เป็นต้น ด้านจิตใจ ก็ให้ช่วยเหลือเพื่อน เทพนา สั่งสอน แนะนำให้เขามีความคิดที่ถูกต้อง ดีงาม ไม่หลงไหลไปในทางที่ผิด ให้รู้จักทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ธรรมเป็นที่ดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์...ให้มีความสุขกายสบายใจ

ญาติถประโยชน์ ให้ทำประโยชน์แก่ญาติพี่น้อง คือ สงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ในความหมายคำว่า “ญาติ” นี้ ไม่ได้หมายความว่าเฉพาะญาติทางสายโลหิตเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่หมายความว่ารวมถึงญาติทางโลกด้วย มนุษย์เราเกิดมาร่วมชาติร่วมศาสนา ร่วมพระมหากษัตริย์องค์เดียวกัน ก็เหมือนญาติสนิทมิตรสหายกันทั้งนั้น ต้องมีการสงเคราะห์บำรุงซึ่งกันและกัน ด้วยกาย สงเคราะห์ ด้วยวาจาสงเคราะห์ และด้วยใจสงเคราะห์ มีการแบ่งปันส่วนซึ่งกันและกัน มีความเห็นพร้อมเพรียงกัน มีทฤษฎีเสมอกัน มีความสามัคคีปรองดองกัน ไม่แตกแยกกัน รักษาพัฒนา บำรุงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ของตน อย่าไปคิดโค่น หรือล้มทำลาย ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มันเป็นเรื่องอัปรีดิ์ เป็นของไม่ดี ทำความชั่ว ความเสียหาย เป็นบาปเป็นกรรม เป็นโทษแก่ตน การทำประโยชน์ ทั้งแก่โลก-โลกัตถประโยชน์ แก่ญาติ ญาติถประโยชน์ และแก่ตน- อัตถถประโยชน์นี้เป็นประโยชน์ปัจจุบัน เป็นประโยชน์สำหรับชีวิตที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน พึงพาอาศัยกันประพฤติดุปฏิบัติให้ได้ครบทั้ง ๓ ประการ

๓.๗.๓.๒ ประโยชน์ภายภาคหน้า

ประโยชน์ภายภาคหน้า เป็นประโยชน์ทางมโนคติ ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายประการหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา บุคคลจึงควรบำเพ็ญประโยชน์ไว้สำหรับเป็นที่พึ่งของเราเมื่อตายไปแล้ว ตามทรรศนะทางศาสนาเชื่อว่า หากบุคคลไม่บำเพ็ญประโยชน์ไว้ในภายภาคหน้า เรียกว่า ไม่มีสมบัติติดตัวไปในภพในชาติข้างหน้า การที่จะให้มีประโยชน์ภายภาคหน้านั้นจะต้องมีศรัทธาความเชื่อ ความเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มีศรัทธา ความเชื่อ ความเลื่อมใสในทาน ศีล ภาวนา เชื่อในบุญ เชื่อในบาป พึงให้ทาน เป็นผู้รู้จักเสียสละ บำเพ็ญการกุศล ช่วยสาธารณกุศล สงเคราะห์ซึ่งกันและกัน รักษาศีล เว้นสิ่งที่เป็นบาป ประกอบแต่สิ่งที่เป็นบุญเป็นกุศล เป็นประโยชน์แก่ตน แก่ญาติ แก่โลก พึงพาอาศัยกัน หมั่นฟังพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีปัญญารอบรู้ในบาปบุญ การใดเป็นประโยชน์และการใดไม่เป็นประโยชน์ พิจารณาความเป็นไปของสังขารของตนให้เห็นว่า เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน มีการแตกดับเป็นธรรมดา ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวกูของ

กุ สิ่งที่จะตามติดตัวของเราไป ก็มีเพียงแต่บาปและบุญเท่านั้น ดังนั้นเราท่านจึงควรเลิกบาป หมั่นบำเพ็ญบุญ ถ้าหากเราเกิดมาแล้วทำแต่บาป ตายไปย่อมไปสู่ทุคติ นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน ถ้าหากเราหมั่นทำบุญ ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ตายไปเราก็ไปสู่สุคติ มนุษย์สุข สวรรคสุข นิพพานสุข ถ้าเราประสงค์ประโยชน์ภายภาคหน้า ก็ต้องประพฤติปฏิบัติดังนี้

๓.๗.๓.๓ ประโยชน์อย่างยิ่ง

ประโยชน์อย่างยิ่งของมนุษย์เราก็คือ พระนิพพาน^{๗๒} อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธจริยศาสตร์ ให้รู้จักดับกิเลส ความโลภ ความโกรธ ความหลง อย่าให้มีที่ใจของเรา ถ้าเราดับกิเลส ราคะ โทสะ โมหะเหล่านี้ได้ทั้งหมด ย่อมถึงพระนิพพานเป็นที่สุด ดังนั้นการที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์แล้วได้พบพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นลาภอันประเสริฐจึงไม่ควรปล่อยชีวิตของตนให้ล่วงเลยจากประโยชน์เปล่าๆ เกิดมาต้องทำประโยชน์จึงเป็นมนุษย์

จะเห็นได้ว่าประโยชน์นิยมในแนวคิดทางปรัชญาตะวันตกนั้นมุ่งเน้นคุณค่าไปที่ผลของกระทำมากกว่าจะพิจารณาถึงเหตุบุคคลมีความเท่าเทียมกันในฐานะความเป็นมนุษย์ การนิยามคุณค่าตาม กระแสนิยมหลักของกลุ่มประโยชน์นี้ ไม่ได้นำแนวคิดในทางศีลธรรมมาเป็นกรอบในการพิจารณา การกระทำบางอย่างถึงแม้จะมีวิธีการที่ไม่เหมาะสมแต่ถ้าทำแล้วเกิดประโยชน์แก่บุคคลจำนวนมากการกระทำนั้นก็สมควรที่จะกระทำ เช่น การทิ้งระเบิดปรมาณูที่ประเทศญี่ปุ่น ซึ่งครั้งนั้นทำให้มีประชากรหลายแสนคนเสียชีวิต แต่สงครามยุติประชากรหลายล้านคนในหลายๆ ประเทศไม่ต้องผจญกับภัยสงครามหรือเสียชีวิตจากภัยสงคราม เป็นต้น ดังนั้นคุณค่าของเสนาสนะจึงไม่ได้อยู่ที่กระบวนการหรือขั้นตอนในการสร้าง แต่ขึ้นอยู่กับว่าเสร็จแล้วได้ใช้ให้เกิดประโยชน์อะไรและเกิดประโยชน์แก่ใคร

หลักการพิจารณาแบบนี้สร้างความชอบธรรมให้แก่ผู้รับประโยชน์เพราะไม่ทราบกระบวนการขั้นตอนในการกระทำ เพราะบางครั้งเมื่อรู้แล้วทำให้เกิดความกังวล ความไม่สบายใจ แทนที่จะเป็นผลดีกลับกลายเป็นผลในแง่ลบทำให้การดำเนินงานล่าช้า หยุดชะงัก ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ฉันเนื้อ ที่เราไม่รู้ ไม่เห็น ไม่ได้ยิน ว่าเขามาดำเพื่อเรา”^{๗๓} เป็นต้น ในส่วนประโยชน์ทางพุทธปรัชญานั้นมุ่งเน้นการให้ประโยชน์กับบุคคล ๒ กลุ่ม คือ ๑.บุคคลธรรมดาหรือปัจเจกบุคคล ๒. พระอริยบุคคล เพื่อให้ประจักษ์ในคุณค่าของเสนาสนะที่สร้างขึ้นมานั้น ว่าให้ประโยชน์แก่อุฏลแก่ใครบ้าง

^{๗๒} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑/๕๘.

^{๗๓} วิมพา.(ไทย) ๕/๕๘/๕๖.

๓.๘ สรุป

พุทธปรัชญาได้เสนอเกณฑ์เพื่อประกอบการพิจารณาคุณค่าของสิ่งต่างๆ รวมถึงเสนาสนะทั้งในเชิงวัตถวิสัยและเชิงจิตวิสัย โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของการดำเนินชีวิตของบุคคล ซึ่งอาศัยหลักการทางศาสนาเข้ามาเป็นฐานในกระบวนการพิจารณาเพื่อให้เกิดความถูกต้องดีงาม สำหรับยกระดับของคุณค่าให้สูงขึ้น เกณฑ์ในการพิจารณาคุณค่าของเสนาสนะตามหลักทางจริยศาสตร์นั้นมีอยู่หลายทฤษฎี ซึ่งแต่ละทฤษฎีต่างก็มีเงื่อนไขหรือกฎเกณฑ์อันเป็นลักษณะเฉพาะของตน ซึ่งการใช้เกณฑ์ทางจริยศาสตร์เพียงเกณฑ์เดียวมาตัดสินเรื่องใดๆ ก็ตามอาจไม่สามารถคลี่คลายปัญหานั้นๆ ได้ ขำร้ายอาจทำให้ปัญหามานปลาย ซ้ำซ้อนเข้าไปอีก

ดังนั้นในการตัดสินทางจริยศาสตร์ควรมีเกณฑ์ที่น่าเชื่อถืออย่างน้อย ๒ เกณฑ์ขึ้นไป เพื่อเป็นกรอบบรรทัดฐานและเพิ่มความน่าเชื่อถือและสามารถยอมรับได้ในผลของการตัดสิน